Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

VI

Tarkistettu ylipainos Forssan
Lehdessä olleista kirjoituksista

Forssa 1928
Forssan Kirjapaino Oy.

Taksvärkkitupa.

Kotiseutuaiheita Ypäjältä.

Kirj. Edv. Rautanen.

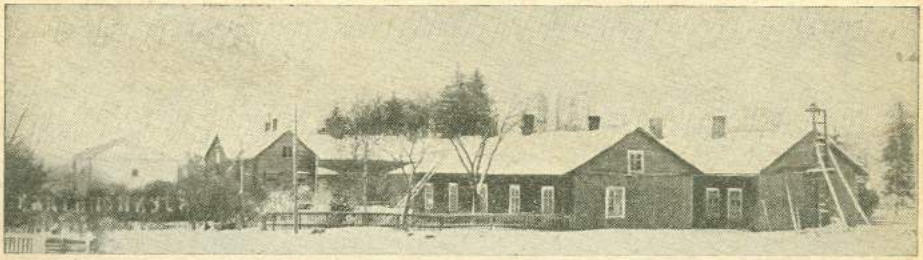

Kartanonkylän kartano.
Taksvärkkituparakennus näkyy oikealla ja sen päädyssä Hellstenin kello.

Olin vielä alle kymmenen vuoden, kun taksvärkkitupa sai ensimäisen mielenkiintoni. Hiukkasta vanhemmat pojat, varsinaisten kartanonläänilaisten lapsia, olivat olleet kartanossa töissä, nuoremmat „ryssykkä-", jyvä- ja vanhemmat jo apupäivilläkin. Näillä oli kaikenmoista kerrottavaa kartanosta.

— Kun menee hyvin aikaiseen aamulla kartanoon, niin saa kuulla vanhain kartanon miesten puheita. Nekös sitten tietävät paljon, mutta ne ovat olleetkin jo kauan kartanossa, muutamat jo liki sata vuotta, ja kohta kun ruokakello soi, täytyy mennä töihin. Se ruokakellokin soi aivan niin kuinka ajattelee. Kartanon kello sanoo: „Heikki Hellsten, taksvärkkär", aina vain näitä samoja sanoja, mutta Niivan kello sanoo: „Padan kappal' kaapittiin".

Näitä tämäntapaisia kertomuksia kartanosta ja taksvärkkituvasta sain kuulla kasvin-

kumppaneiltani, naapurien pojilta. Näiden kertomukset toivat esiin ihmeellisimpiä kuvia, kuin mitä vanha lukemani satukirja oli eteeni loihtinut. — Kun tulen suureksi, niin minäkin menen kartanoon töihin! Tällaiseen loppuponteen johtuivat aatokseni kaiken sen johdosta, mitä kasvikumppanit kartanosta kertoivat.

Lähestyessäni ensimäistä kymmenvuotispäivääni 1880-luvun alussa sain minäkin ensimäisen tilaisuuden tulla koskettuksiin taksvärkkituvan kanssa, ja mikä oli silloisessa mielentilassani suuriarvoista oli se, etten ollut kartanossa työjäntoimittajan juoksumatkoilla, koska äitini itse oli lähettänyt minun ruokaa viemään.

Isäni oli saanut suorittaakseen ammattiinsa kuuluvat työt kartanossa, ja siinä yhteydessä oli järjestetty oppilaalle päivien teko, jotta hän sai ammattioppiaan kartanossakin seuratessaan isääni. Isäni sai ruuan kartanosta, mutta oppilas oli kotoruuassa, ja me vanhemmat pojat velisarjasta saimme aina silloin tällöin viedä evästä kartanoon.

Ensi tuttavuuteni taksvärkkitupaan kohdistui havaintojen tekoon. Oli päivällisaika ja kaikki lähellä työssä olevat miehet tulivat tupaan ruualle. Uteliaisuudella katselin kaikkia. Hovin tuntuako, että näin kaikki ympärilläni arvokkaana ja suuremmoisena? Seinällä oleva kellokin, joskin vanha ja savustunut, oli kovin arvokas. Sehän oli suuren läänin „normaali"-ajan mittari. Miesten joukossa oli muutamia, joiden päälakue oli paljas, korvalistolla ja takana vain vähäsen harmaita hiuksia. Ehkä nämät olivat niitä miehiä, jotka olivat olleet kartanossa jo „liki sata vuotta". Toivoin, että nämät olisivat ruvenneet kertomaan kaikenmoisia hauskoja.

— Siitä pojasta tulee riski mies ja pääsee kans kartanoon töihin, kun isä vanhenee. Kyllä siitäkin pojasta seppä tulee, näkee sen jo. Näin ennusteli minulle eräs paljaspäinen vähäinen mies. Tunsin iloa, kun näin aivan kysymättäni sain tietää, että minäkin pääsen kartanoon töihin, kun ensin ehdin mieheksi varttua.

Eväskuljetusmatkat jatkuivat ja niin oli tilaisuuksia tarjolla tutustua kartanon erikoisuuksiin. Talli herätti ehkä enimmän mielenkiintoni. Kartanon talli, kartanon hevoset ja valjaat ajopeleineen kuvasti-

vat kartanoa. Navetan ensi näkeminen oli yllättävä. Pitempi kuin kotoinen perunamaan sarka ja tavaton lehmäin paljous. Toisessa navetassa oli suuria härkiä, paljon suurempia kuin Laurilan ja Honkalan karjat. Joku pikkupoika tiesi, etteivät reet kestä ollenkaan niin paljoa kuin ne härjät vetävät. Näitä havaintojani minä sitten taas kerroin nuoremmille kasvikumppaneilleni kotona varsin suuremmoisina. Jos joku uskalsi väittää, että muuallakin oli samanlaista, niin se johtui siitä, ettei väittäjä ollut käynyt kartanossa. Evään kuljetusmatkoilla en sattunut kuulemaan vanhain miesten kertomuksia ja kun olin aikaisemmin kuullut, että niitä kerrotaan aamulla ennenkuin töihin mennään, niin piili mielessäni edelleenkin toivo päästä kartanoon oikein — „taksvärkkäriksi".

Ehdittyäni rippikouluikääni tuli minullekin tilaisuus päästä kartanoon töihin. Isännän vaihteessa joutui isäni uudelleen kartanoon sepäksi. Tässä yhteydessä järjestettiin niin, että minä ja minua vanhempi nuorempi oppipoika saimme käydä „pajamiehinä". Vanhempi oppipoika pystyi jo sepäksi. Nyt sain minäkin tilaisuuden elää taksvärkkituvan ilmapiirissä yhtenä asiaankuuluvana. Ensimäisenä aamuna en paljoakaan saanut uusia havaintoja. Joku vanhempi mies huomasi minun alokkaaksi ja sen johdosta kysyi: Onkos seppä tuonut pajamiehen kotoa? Huomis sama mies sanoi: — Sepän mies sai eilen ensimäisen päivän pulkkaansa. — Kummeksien kysyin: Mihin pulkkaan?

— Ei sunkaan Edvard semmosesta mitään tiedä? Et' o' tainnu kuullakka?

— En ole kuullut!

— Et sunkaan! Ei isäskä käynyt kartanossa vielä silloin, kun päivät pulkkaan merkattiin.

Edellä olevan keskustelun johdosta otti vanha Plöts puhevuoron ja selosti tarkalleen pulkkajärjestelmää kirjanpidossa. Meitä oli nuorempaa väkeä enemmän ja meille oli selostus mielenkiintoinen.

— Ei pikkutaloissa tarvittu pulkkaa, kyllä ne muisti torppareittensa taksvärkin ilmankin, mutta isoissa kartanoissa tarvitsi pulkka olla, sillä mikä ne olisi ilman muistanut. Jokaisella miehellä oli eväsrepussaan pulkka ja siihen oli

vastapulkka kartanon konttorissa. Konttorissa olevat pulkat olivat merkatut kunkin nimelle, että ne pikemmin löydettiin, ja kun niihin tehtiin merkinnöt, niin oli aivan mahdoton tulla sekaannusta. Ehtoolla työstä päästyä menivät miehet pulkkansa kanssa konttoriin ja sieltä etsittiin vastapulkka ja merkittiin suoritettu päivä.

Että nämät nuoremmat paremmin ymmärtäisivät sen vanhan pulkkajärjestelmän niin minä selvään sen tarkemmin, millainen se pulkka oli. Pulkka taisi olla noin kyynärätä pitkä ja siihen tehtiin toinen aivan yhtäläinen pulkka hyvin yhteensopivaksi. Pulkkien päissä oli hammas, semmoinen pieni lossi ja siinä oli keskellä uurros, johon painettiin vastapulkan toisessa päässä oleva kara. Näin yhdistettyinä ne näyttivät vain yhdeksi pulkaksi ja siinä yhdistettyinä niiden syrjiin tehtiin sahalla kolo. Toiseen syrjään suoraan poikittaisin merkattiin jalkapäivät ja toiseen syrjään vinoon juhtapäivät, ja niin oli kartanon ja taksvärkkärin pulkkaan tullut merkatuksi suoritettu päivä. Kun ne oli näin järjestetty, niin ei voinut kotona merkata päiviä pulkkaan. Jos olisi kotona merkannut, niin ei olisi ollut kartanon pulkassa vastaavata koloa, sillä suoritetut päivät täytyi olla molemmissa pulkissa merkattuna. Nyt on taksvärkkilaput käytännössä, mutta vanhan puhetavan mukaan sanotaan vieläkin suoritetusta päivätyöstä: „Päivä on pulkassa".

Plötsin esitelmän jälestä uskoin olevani tässä asiassa viisaampi kuin ennen. Aloin jo hiukan oivaltaa, minkätähden taksvärkkitupa lumoo nuorempien poikien mielialoja. Kertomukset eletyistä tapauksista, joista jotkut saattoivat erikoisemmin kiteytyä lapsuusajan ajatuksiin, olivat vanhoillekin hauskuutta, synnyttäviä. Eri kertomuksissa saattoi joku läsnäolleistakin joskus olla kerrottava henkilö, tai mahdollisesti tapahtumassa mukana ollut, ellei suuremmalla osanotolla, niin ainakin silminnäkijänä. Jos täytyikin aamulla keskeyttää makea uni kesäpuolella jo neljän ajoissa aamulla ja talvipuolella viiden ajoissa, niin taksvärkkituvassa ei enään muistanutkaan aamu-unen makeutta.

Eräänä aamuna saavuttuani taksvärkkitupaan kerrottiin vanhasta Harvia-vainajasta, joka oli ollut kartanon metsänvartijana ja vanhenneena palveli kartanoa „raanvahtina". Nuorten kepposista oli ukkovainaja saanut yhtä ja toista ylimääräistä tointa. En ehtinyt alusta saakka kuulemaan, mitä kaikkia olivat nuoret pojat keksineet hedelmien kypsymisajalla syksyisinä öinä kartanon puutarhassa, kun puhe siirtyi toiseen asiaan. Joku siinä kysyi: Kuinkas Harvian silloin kävi, kun hän metsänvarkaita kiinni sai?

— Ei kuinkaan, vastasi Molin. — Metsänvarkaat ottivat Harvian kiinni ja karsivat pitkän pienen salon. Pujottivat tämän salon Harvian mekon hihoista hartiain takaa. Äijän täytyi näin sivuttaisin kulkea tiheästä metsästä ja kyllä siinä aikaa sekosi talvinen päivä ennenkuin kerkisi ihmisten ilmoille. Varkaat kerkisivät sillä aikaa jo huit h—vettiin.

— Älä pidä niin kiirettä Heikki, kyllä sen kellon vielä ehdit soittaa. Päivä on vasta alulla.

Heikki myhäili vain ja heti alkoi ruokakello laulaa vanhaa säveltään. Taksvärkkituvan aamuohjelma keskeytyi ja samalla keskeytyi nuorten utelevan kaipauksen tyydytys.

— Huomenta! Siellä on raikas aamu.

— Talvella talven tavat.

— Kuinkas Plötsin metsästys on onnistunut?

— Aina sitä jotakin saa, kun viitsii käydä jäljillä ja makuilla.

— Eikös metsästyksessä koiria tarvita?

— Ei niistä aina taida juuri vahinkoakaan olla, mutta kyllä jäneksiä ja lintuja ilman koiriakin saa. Täytyy vain tuntea niiden elämäntapoja.

— Eikös vanhoilla metsämiehillä ollut taikoja riistan saamiseksi?

— Kyllä muutamat taikoihinkin luottivat, mutta en minä niihin ole arvoa pannut. Kyllä minäkin monta sellaista taikaa tiedän ja taidetaan luulla minun niitä käyttävänkin, mutta minä olen huomannut, että se on kaiken paras taika, kun tutustuu metsänkarjan asuntotapoihin. Silloin osaa lähestyä ampuma-aseen kantamalle ja niin sitä saa silloin tällöin linnun tai jäneksen.

— Tullaanpas joskus vartavasten vain asioita kertomaan, kun Hellsten aina keskeyttää

juuri silloin kun on innostus kehkeimmillään!

— Joo, kyllä Heikon kello vieraasta pietin tekee. Taksvärkkärin omaa aikaa on vain pyhäpäivät ja ruoka-ajat.

— Taas huomenta! Sutten tapoistakos keskustellaan?

— Niin, tässä tuli puheeksi, kun nämät nuoremmat eivät tahdo uskoa, että ennen oli susia niin runsaasti, että täytyi talojen nurkissakin olla varuillaan.

— Olipas, mutta kun niitä joka tavalla ahdistettiin, niin jopa loppuivat. Tässä lähellä taloa tuolla nummella on maatunut kuoppa, vanha sudenkuoppa, joka tehtiin vartavasten susien pyydystämiseksi. Keväisin käytiin jahtivoudin johdolla susijahdissa. Mies joka talosta ja torpastakin, eikä siitä vielä kovin paljon olekaan aikaa, kun tällainen jahti oli viimeiseksi. Tapporahan toivossa jotkut metsämiehetkin niitä pyydystelivät.

— Mitä ne metsämiehet muuta kuin niitä poikasia keväisin, koskapa herastuomari Honkala kertoi Sytti Matin sanoneen tuomarille: „Parempi on lehmä lypsää kuin tappaa". Tuomari oli Matilta kysynyt miksei hän sitä emäsutta koskaan tapa. Niin sitten kävikin, ettei Matti senjälestä enään saanut tapporahaa sudenpenikoista, mutta mitäs siitä. Matti antoi toisten hakea oikeudelta sudenpoikasten tapporahoja.

— Jätetään ne sudenpoikaset, koska Hellsten taas menee kelloa helistelemään!

Harva oli se töihin menon odotusaika taksvärkkituvassa, ettei olisi eksytty tällaisia vanhoja tapauksia kertomaan. Toisinaan olivat mielet intoisia edellisten päivien kilpaillen suoritetuista töistä. Tällaiset keskustelut saivat usein nuoremmat haltioitumaan ja kun kartanossa kävi kolmen kylän miehiä taksvärkissä, niin työmailla oli hyvin usein kylien välinen kilpailu työnsuorituksissa. Voitto innosti, vaikka häviölle jääneet voittajia nimittivät „ilkeän voiton pyytäjiksi". Nuoremmat lohduttivat itseään häviönsä johdosta sillä, että hekin voimistuvat ja varttuvat. Tämä tietoisuus antoi jo ennakolta hyvitystä kärsittyyn häviöön ja samalla jonkinmoista esimakua voittajan saamasta kunniasta ja onnentunteesta. Tämä nuorten intomieli kannusti kutakin huolehtimaan oman työtehonsa kehityksestä,

ettei olisi jäänyt huonommaksi naapurikylien samanikäisiä nuoria miehiä.

Ketolalla oli erikoisempi harrastus kertoa kummitusjuttuja. Usein hänellä olikin kerrottavana varhaisempia tapahtumia, joita oli naapurinsa vaarivainajalta kuullut. Ketola oli kertomavireessä minun astuessani talksvärkkitupaan. Kertomat saivat alkunsa kotipolton lopettamisesta ja sitä seuranneesta lähimmän ajan kotipoltoista ja niiden yhteydessä eletyistä elämäksistä, joista yhtäjaksoisemmin muisti Sepän Matin ja Tanhuanpään Juhon salapolton.

— Pelvotonta kylmäverisyyttä niissä tarvittiin ja samalla sävyisyyttäkin. Ei riuskalla luonteella silloisissa oloissa olisi salapoltto onnistunut. Kotipolton loputtua ei niin heti alistuttu tehdastuotteena valmistettua viinaa nauttimaan. Monta vuotta sitä koetettiin salapoltolla saada kotoista tuotetta nautittavaksi.

Muodostettiin salaisia yhtymiä ja sovittiin valmistusmäärästä kullekin osakkaalle. Sen jälestä annettiin tuotteen valmistaminen kyvykkäämmille, pelvottomille miehille ja samalla, vaikka lakia rikkomaan järjestäydyttiin, rehellisimmille luonteille. Juha ja Mattikin valittiin tällaiseen tehtävään ja he järjestivät keittovehkeensä Letkun taa metsään. Hevosella kuljettivat tarvitsemansa viljan ja keittovälineet, Laittoivat siellä jonkinmoisen haloosuojan „viinaränniksi" ja samaten hevoselle suojan. Yökunnissa siellä viipyivät ja jos jotakin tarvitsivat, niin toinen kävi hevosella kotoa noutamaan.

Mitäs tästä, kun pojat siellä yökunnissa viipyivät, niin eräänä yönä hevonen valitteli niin kuin olisi hyvin rajuun ääneen itkenyt. Juha ja Matti kävivät katsomaan hevostaan, vaan hevonen oli heti rauhallinen kun he viereen kerkisivät. Takaisin pannun luo tultuaan oli hevosella taas samallainen itkuääni. Tätä havaintoa oli kaksi yötä peräisin ja seuraavana aamuna Matti sanoi Juhalle: Minä menen kotoa ottamaan pyssyn. Iltapäivällä palasi Matti Juhan luo pyssy mukana. — Tulkoonpas nyt paholainen, niin kyllä minä ampuun, sanoi Matti.

Talvisen yön pimeyden saavuttua kulkivat Juha ja Matti taas hevosensa itkevän. Silloin Matti sieppasi tuomansa pys-

syn ja huusi: Mene nyt pois taikka minä ampuun! Juha kyllä kielsi, ties mitkä seuraukset saattavat tulla. Matti huusi vielä toisen kerran: Mene nyt pois sieltä, taikka minä ampuun! Hevosen itku ei tauonnut, vaan jatkui edelleen. Silloin Matti huusi pyssy sojossa: — Koska et mene pois, niin minä ampuun. Tiedä se, että Jumalan tuli polttaa perkeleetkin! Samassa lähti panos Matin tuliluikusta ja molemmat, sekä Matti että Juha, kuulivat kauhean rytinän, aivan kuin kaikki metsän puut olisivat murtuneet poikki ja kaatuneet lakoon toinen toisensa päälle. Juha ja Matti olivat jonkun aikaa aivan sanattomia, mutta kun hevonen senjälestä rauhoittui, niin ei muuta kuin suoritettiin annettu tehtävä loppuun ja käytiin kotiin.

Isommissa sakeissa on aina epäilijöitä ja niin nytkin joku nuoremmista kysyi: Onkos se sellainen juttu, että sitä saa todeksi uskoa?

— Juhaa ja Mattia ei sovi epäillä. Puheissaan rehellisiä kumpikin ja lisäksi vielä niin pelvottomat ja kylmäveriset, ettei voi olettaa pelvon synnyttäneen kuulohäiriöitä, ja olisiko edes epäilijät tällaista kokiessaan turvautuneet pyssyyn? todisteli Ketola.

Tähän aikaan on yleistä, ettei uskota mitään sellaista todeksi, jota pidetään yliluonnollisena, huomautti Plöts. — Minä en uskalla yhtään tällaisia asioita epäillä. Olen itse kokenut usein tällaisia yliluonnollisia asioita enkä voi yhtään mitään muuta varmaa sanoa kuin ainoastaan sen, että ne ovat tosia. En minä silti usko, että tällaiset ilmiöt olisivat sen laajemmalti havaittavissa kuin ainoastaan asianomaisten keskuudessa. Esim. ei Juhan ja Matin kuulema kauhea rytinä olisi kuulunut toisten korvissa, jos olisivat siihen tietämättään joutuneet noin parin kolmensadan syllän päähän. Tällaisia tapauksia minä voisin kertoa kuinka paljon tahansa, mutta kun eivät nuoremmat tahdo niitä todeksi uskoa, niin ei niitä viitsi kertoa vain pilkan alaiseksi tullakseen. Yliluonnollinen oli Ply-Kallen tanssikin Jokioisten kirkon tykönä olevan pitäjäntuvan seinuksella. Kalle oli menossa Jokioisten kartanoon töihin aamulla kuten ennenkin ja joutui siinä jonkun näkymättömän voiman pideltäväksi. Kalle ei mitään nähnyt,

mutta joku näkymätön voima häntä vain tanssitti ja kun hän lopulta vapautui tästä voimasta, niin hän oli niin väsynyt ja uupunut, ettei meinannut jaksaa mitään toimia.

— Mikäs voima siinä olis voinut olla ja miksi sitten vielä juuri siinä pitäjäntuvan seinällä?

— Kukapa sen tietää, mutta sen jälestä ei Kallea haluttanut soitella pitäjäntuvassa tanssihaluisille, ja ties miten kauan hän olisikaan saanut tanssia, ellei siihen olisi tullut eräs hevosmies. Tämä pyysi useamman kerran Kallen aukaisemaan veräjän, mutta Kalle ei kerinnyt muuta kuin tanssimaan. Silloin hevosmies kävi itse veräjän aukaisemaan ja työnsi samassa Kallen toiselle puolen veräjää ja niin Kalle heti vapautui näkymättömästä voimasta.

*

Taksvärkkituvan yleisö vaihtui joka päivä ainakin pienemmässä määrässä. Alustalaisilla oli määräpäivänsä ja vain erikoiskutsuista saavuttiin muulloinkin kuin määräpäivänä. Talon varsinaisemmat miehet kehittyivät kartanon erikoistuntijoiksi sen kautta, että palvelivat kartanossa jatkuvasti vuosikymmeniä renkeinä ja päivätyöläisinä.

Jouduin 1890-luvun alkupuolella kartanoon sepäksi. Neljän ja puolen vuoden ajalla sain muistojeni säilytettäväksi vanhempaa kotiseutuhistoriaa ja kaikenmoisia kansankulttuurin omaamia harrastuksia. Taksvärkkituvan aamuyleisössä vaihtuivat kertojakyvyt ja niin olivat aiheetkin äärimmäisen vaihtuvia. Kartanon vanhukset esittelivät kukin omaa alaansa jatkuvampaan muotoon.

Kalle Ark (synt. 18. 2. 1828, kuoli 8. 5. 1898) kertoili kokemuksiaan ja havaintojaan pitkän palvelusaikansa tapauksista. Navettamiehenä palvelleena oli kertomansa yleisemmin nuorten lemmenseikkailut ja kuhertelut. Näistäkin kuvastui silloisen ajan henkinen ja siveellinen taso.

Juha Niilo Plöts (synt. 18. 2. 1826, kuoli 6. 2. 1899) oli niitä luonteita, joista ei vanhanakaan katoa nuoruuden rattoisuus. Metsästys oli Plötsin voimakkaimpia harrastuksia ja metsästyksen yhteydessä tuli ammuntaakin urheilullisesti harrastettua. Toisten viskoessa pulloja ilmaan Plöts niitä

usein ampumalla ilmassa särki. Usein hän teeriäkin lennosta pudotteli pyssyllään ja samoin jäniksiä juoksusta kellisteli. Metsästysominaisuuksiensa tähden kartanon isännöitsijät Rönbäck, Winter, Thulin y.m. ottivat Plötsin usein metsästysmatkoilleen. Hyvin säilyttävässä muistissa oli Plötsillä paljon n.s. kansantietoutta, josta aina silloin tällöin sopiviksi katsomiinsa kohtiin kertoili seuraa hauskuuttaen.

Antti Molin (synt. 19. 10. 1829, kuoli 16. 3. 1915) oli vanha sotilas ja leikkisän luonteen omaava. Sotilasaikansa kasarmielämästä oli Molinilla paljon kerrottavia taksvärkkituvan aamutunneilla. Engelsmannin Wiaporin pommitus ja miten „keisarin veli" miekka kädessä komenteli heitä lisäämään enemmän ruutia kanuunoihin. — „Ja kun me kaks mittaa lyötiin, niin kyllä silloin meni niin että possahteli vaan".

Jos olisi kotiseutututkimustyö ollut niinä aikoina vapaiden harrastusten ohjelmistossa, niin olisin voinut pitää päiväkirjaa ja nyt minulla olisi risainen vanha vihkorämä, jonka voisin antaa Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistykselle arvokkaana aarteena säilytettäväksi. Nyt alkaa jo hyvin moni asia muistista häipyä. Koetan vieläkin vähän aikaa viipyä taksvärkkituvan hauskuuksissa ennenkuin heitän kynäni täysin palvelleena.

— Eikös nuorten miesten olekaan naima-asiat onnistuneet?

— Semmosta ne tässä kertovat, etteivät saaneet tyttöjen suostumusta.

— Älkäät semmosesta pojat surko! Kyllä minä annan teille hyvän neuvon. Nyt kun tulee kevät, niin ottakaa vanha kalaverkon kappale ja sittenkun ojat sulavat ja näette kaksi sammakkaa yhtyneinä, niin ottakaat ne siihen verkon kappaleeseen ja viekäät päivänrinteessä olevaan elinvoimaiseen kusiaispesään. Kun ne ovat siellä jonkun ajan olleet, niin ei niistä ole jälellä muuta kuin luut. Katsokaat näistä luista semmoinen, joka täydellisesti muistuttaa ihmiskäden nyrkkiä. Kun teillä on tämä luu mukananne taikakaluna, niin ei naima-asianne epäonnistu.

— Onkos ne Plötsin taikoja? kysyi karjakko.

— Koska sinä olet nähnyt minun taikoja tekevän? Tämä

oli vain sellaista, jota pojat käyttivät edesmenneenä aikana tyttöjä suostutellessaan, huomautti Plöts.

Erään päivällisajan keskustelut keskittyivät sellaisen taian mahdollisuuteen, että toinen ihminen voi vankita toisen sairaudella sängyssään pysymään. Karjakko oli niitä uudemman ajan ihmisiä, joka aina ja kaikessa epäili vanhusten kertomien asiain paikkansapitävyyttä. Niin nytkin, ja väitti, ettei toinen häntä sairaaksi saa, ellei lyö puulla päähän tai muuten rajusti pitele.

— Perkule, tuli Molinilta hyvin kimakalla äänellä, tuos tänne vain sellainen vaate, jota olet ihoasi vastaan hautonut eikä ole sen jälestä pesty, paita taikka alushousut. Silloin tiedät sängyssä pysyväsi.

Asia tuli kiihtyvän keskustelun alaiseksi ja monet nuoremmat kehoittivat karjakkoa luovuttamaan paitansa.

— Pidä asiassa puoliasi Molini! huomautti Plöts.

Uudemman ajan vakaumukset eivät pystyneet karjakon uskoa lopulliseen kokeiluun saakka vahvistamaan. Peräänty essään karjakko vain mutisi: — p—le, kukas ne vanhanajan äijät tietää? Niillä voi olla joku yliluonnollinen noituus.

Vanha Palmberg oli minulla sinä päivänä pajassa ja uteliaisuuteni kiihoitti minua saamaan loppuselvyyden päivällisajan keskustelusta. Kysyin: — Tietääkö Palmberg mitä kaikkia temppuja Molinin esitys vaatii ja miten lopputulos on mahdollinen?

— Jos karjakko olisi antanut paitansa, niin kyllä se tänä päivänä vielä olisi tuntenut sellaista kipua, että hän olisi mieluimmin sängyssä kuin navetassa. Taikatemput ei siinä suuret ole. Haetaan metsästä sellaiset puut, joiden oksat risteilevät siten, että toisen puun joku oksa hankaa toisen puun oksien muodostamaa rakoa. Jos paidan asettaa oksien hankausristeykseen pihteihin, niin kyllä paidan omistaja sängyssä pysyy ja senjälkeen heikompana, miten tiukkaan on paita pihteihin puristettu. Taika ei vaikuta mitään, jos ei voi ilman pienintäkään epäilystä uskoa taian lumousvoimaan. Olet kylläkin kuullut, että sinapinsiemenen kokoisella uskolla voi vuoriakin siirtää.

Aamukeskustelussa olisi tahdottu päästä selvyyteen Karta-

nonkylän hovin iästä. Mitään vastausta ei kukaan muistanut, mutta Plöts kertoi seuraavan:

— Pikkupoikana minä kuulin, että Kartanonkylän kartanokin on ollut ennen Jokioisten kartanon hallussa. Kerran Turussa jossain hotellissa oli Jokioisten silloinen isäntä sanonut seuralaisilleen: „Ostakaas minulta kolme kylää!" „Pörsrättitalot" ovat aina kartanoon kuuluneet, mutta silloin on tainnut olla lampuodeja jo Perttulan ja Levän kylissäkin. Joku herroista olikin ostanut tämän kartanon ja antanut maksuksi niin suuren setelin, että sai siitä vielä jonkun summan takaisin. Kyllä siihen aikaan on ollut suuriakin seteleitä, lopetti Plöts.

Hellsten ja ruokakello olivat ainaiset kertomavireen keskeyttäjät.

Molin kertoili aikansa kasarmielämästä ja siinä teki joku utelevan kysymyksen: Olikos siihen aikaan ulkomaalaisia „vähtöreitä" vaatimassa Suomen poikia kaksintaisteluun?

— Ei niitä semmoisia minun aikanani ollut.

Holsten alkoi kertoa, miten Liisan Hermanni Levän kylästä merisotilaana ollessaan jo Ruotsin vallan aikana joutui „vähtärin" kanssa kaksintaisteluun vastoin omaa tahtoaan. Oli tullut joku voittamaton „vähtäri" ja Suomen sotilaille kuulutettiin, kuka tahtoisi vapaaehtoisesti käydä taisteluun. Sotapojat kävivät uteliaisuudesta katsomaan, minkälainen jättiläinen se on, ja kun siinä ovenraosta yksi ja toinen katseli, niin ilkeyksistään työnsivät Liisan Hermannin ovesta sisälle. Hermanni oli pelästynyt ankarasti ja peloissaan luki Isä meidän ja Herran siunauksen. „Vähtäri" kaasi viinaa pikariin ja käski Hermannin juomaan, mutta Hermanni sanoi: En huoli! ja samassa löi miekallaan „vähtärin" kuoliaaksi. Hermanni pyysi päästä ulos, mutta ovenvartijat eivät avanneet ovea ennenkuin määrätty aika oli kulunut. — Siitä voitosta tuli Suomeen paljon kultaa, lisäsi Holsten.

— Tietäkääs pojat! Hermannin täytyi juuri näin tehdä. Jos hän olisi ruvennut viinaryyppyä juomaan, niin kyllä „vähtäri" olisi Hermannin silloin kuoliaaksi lyönyt, selitteli Plöts.

Nuorten keskuudessa syntyi epäilyksiä: Onkos sellaiset kertomukset kans' tosia? Kukapa

ihminen paljain jaloin kävelisi vikatteen terän päällä tai antaisi kurikoita takamustaan?

Kyllä ne tosia ovat! On tuossa lattiallakin annettu näyte vikatteen terän päällä käymisestä ja kyllä minäkin takamustani annan kurikoita, jos vain jokainen lyöjä antaa minulle viinaryypyn, huomautti Kivelä.

Plöts poikkesi iltapäivällä pajaan ja minä heti utelemaan, mitä taikoja on suoritettava, kun sellaisia ihmeitä esitellään, mitä päivällisaikana kerrottiin? Plöts ei ollut aivan herkkä tällaisia asioita kertomaan toisten uteliaisuuden tyydyttämiseksi ja siksi tunsinkin erikoisemman tyydytyksen, kun Plöts alkoi.

— Mahtaakos vikatteen terän päällä käveleminen olla mikään taika? Ottaa iskuja takamuksiinsa oli edesmenneenä aikana nousuhumalassa olevain miesten viinaryyppyjen kerjäämistapa. Taikana siinä suoritettiin piirin teko teräksisellä puukolla kolmeen kertaan kiertäen myötäpäivään ja siinä piiriä tehdessä lausuttiin: „Puu pehmene, perseeni kovene, puu pehmene, perseeni kovene! Kyllä perkele puun pehmittää, kun minä piirissäni seisoa saan."

Piirissä seisoja pyysi saada kourata lyömäpuuta ja piteli sitä sivelemällä ja silloin alkoi leikki. Usein sai tarpeekseen nauraa, kun lyöjä hammasta purren parhaansa hoki ja isku raukesi niin kuin sen olisi santasäkin kylkeen lyönyt. Pihlavainen puu oli sellainen, johon ei lumous pystynyt, ja lumous raukesi silläkin, jos sai salaa lyömäaseeseensa kätkettyä messinkiä.

*

Taksvärkkituvan keskustelut muuttivat usein aiheitaan ja joskus tuntui kuin itse keskustelukin olisi virettään muuttanut. Tämän huomasi paraiten silloin kun nuoremmat esiintyivät tietomiehinä. Vanhuksilla ei ollut silloin kertomamieltä eipä myhäilevää myötätuntoakaan.

Tavallisista aamupakinoista siirtyi aihe näkymättömäksi tekeytymiseen. Joku nuoremmista tiesi taian ja kertoi tietonsa kaikkien kuultavaksi. Hän kertoi taiassa tarvittavan hautausmaalta löydetyn vanhan ruumisarkun kappaleen, jossa on olemassa oksan reikä. Tämän arkunkappaleen kanssa on asetuttava näkemään kortinpelaajia pelityössään ja arkunkappaleessa olevan oksanreiän

läpi katseltava kortinpelaajia. Kun siinä vähän ajan katselee, niin näkee pelaajien joukossa paholaisen. On siepattava lakki paholaisen päästä ja kiireesti käytävä kolmen kynnyksen ylitse, ettei paholainen saisi lakkiaan pois. Sen jälestä ei paholaisella ole valtaa saada lakkiaan takaisin. Jos kuka tahansa kulkee tämä paholaisen lakki päässään, niin voi liikkua aivan näkymättömänä.

Kukaan vanhoista miehistä ei ottanut puhevuoroa. Ajattelin itsekseni, että kertojalta on tullut joku varomattomuus tai asiaan vaikuttava virhe, kun vanhat miehet näin olivat sanattomia. Satuin taas saamaan apumiehekseni vanhan Palmbergin. Kysyin: Miksi kaikki vanhat miehet niin vaitiollen suhtautuivat aamuiseen keskusteluun?

— Vanhat pitää sellaiset asiat arvossa eivätkä hyväksy niitä poikaloppien ivalla kerrottavaksi.

— Ovathan vanhatkin taksvärkkituvassa kertoneet monta taikatemppua?

— On, mutta panes merkille, niin vanhat katsovat läsnäolijat tarkoin, ennenkuin niitä kertovat. Taika menettäisi arvonsa, jos niitä kaikille puhuu. Jos olet kuullut taikoja selostettavan, niin kertoja on aina ollut läsnäolleista vanhin. Nuorempi ei saa koskaan vanhemmalleen selostaa taikaa muuten kuin kirjoittamalla. Joka itseään vanhemmalle taioista neuvoo tai ilmaisee loitsulukuja suusanallisesti, niin siltä katoaa taian tehovoimat, muuten voi puhua asiallisia. Joko ymmärrät, miks'eivät vanhat rattoisuudella ota vastaan nuorten tietäjäin kertomuksia? — Kyllä pojat sen muuten oikeassa muodossaan kertoa osasivat.

Missä järjestyksessä lienen kuullut erään toisen näkymättömäksi tekeymisen taian ja kenen kertomana sen ensin kuulin, en muista, mutta taksvärkkitupamuisto se minulla joka tapauksessa on.

Pitkänäperjantaina hankittiin vettä sellaisesta virrasta, jonka vesi juoksee idästä länteenpäin, ja samalla tarvitsi olla aivan musta kissa, josta ei saanut löytyä yhtään valkoista karvaa. Vesi kaadettiin keittoastiaan ja tämä musta kissa pantiin siihen astiaan elävänä ja astia tulelle kirkonajaksi. Keitos sai kiehua niin kauan, että kissan jokainen luu oli irtaantunut lihoista. Näitä

luita sitten tarkastettiin peilin edessä ja kun tuli sellainen luu, josta ei näkynyt peilissä kuvaa, niin se oli tarvittava taikakalu. Kun tämä luu oli mukana, niin saattoi näkymättömänä liikkua missä vain.

Eräänä aamuna oli vanhain miesten puheenaiheeksi käynyt vanhat peltojen tekotavat ja niiden yhteydessä käynyt metsien raiskaus. Nuoremmille oli ihmeellisiä sellaiset mahdollisuudet, että joku metsässä asuva mökkiläinen lähettää tyttärensä ratsain kylästä apuväkeä hakemaan metsäpaloon ja käy itse metsään paloa sytyttämään. Huhtalavan torpan alkuperustajain kerrottiin tällä tavoin hankkineen uutta peltoalaa. Palaneena kylvettiin kuten kaskelle ja kantojen lahottua oli pelto täysin viljelyskelpoinen. Kolli-Matti, joka ensimäisenä jonkinmoisen turve- ja riukumajan laittoi Huhtalavan tontille, oli metsänvartijana, ja samalla kesäisin oli määrä silmällä pitää Haunion mullivasikoita. Matti tuli huononlaisesti toimeen ja sentähden joskus sekosi mulli-vasikka Matin ruokavaroihin.

— Eikös niistä sellaisista kiinniottoon joutunut?

— Ei ennen niin turhan tarkkoja oltu ja mullit sai silloin niin hyvin vielä susien nimeen hukattua.

— Mitä metsiin tulee, niin ei kuitenkaan olisi koskaan saanut Suomen metsiä harvenemaan, mutta kun tuli ne sahat. Ai, ai tämänkin talon metsiä! Nyt alkaa tulla lakeutta joka puolelta, oli Plötsin huomautus.

*

Taksvärkkitupa tuli Kartanonkylän lääniläisille jonkinmoiseksi keskukseksi. Sinne oli tiivistetty kaikki seudun harrastukset, aineelliset ja henkiset. Nuoret lämmittelivät täällä paikkakunnan kansankulttuurin ahjon ääressä. Vanhempi polvi viihtyi kaikessa kotoisen kehityksen luonnollisessa vaurastumisessa. Neljänkymmenenviiden ja sitä vanhemmalle ikäkaudelle oli taksvärkkitupa runollisten hauskuuksien tyyssija. Heti kun Suomen rajojen ulkopuolelta tulleet teoriat astuivat taksvärkkitupaan, kaikkosi sieltä vanha sadunomainen kodikkuus. Taksvärkkäreitten tilalle astuivat „työnorjat" ja samalla häipyi kotoinen kansankulttuuri ja luonnonfilosoofi tehden tilaa uuden ajan kulttuurille ja

filosoofille. Kartanon läänin suuruus kutistui torppareitten itsenäistyessä ja vuonna 1927 on taksvärkkitupa purettu. Elossa olevat vanhat taksvärkkärit menneitä aikoja muistellessaan eivät ylimielisyydessään sivuuta vanhoja taksvärkkituvan runollisuuksia, tarinoita ja aiemmin elettyä aikaa.

Talvella 1923 halkesi Kartanonkylän heleä-ääninen ruokakello ikäänkuin olisi suuruutensa arvon menettäminen jättänyt liiaksi ankaran tulevaisuuden kestettäväksi ja siitä järkytettynä saanut halpauksen. Jäädä olemaan työvelvoituksella jonkinmoisena eläkevaarina saattoi kuvastaa toivotonta tulevaisuutta, varsinkin siihen verraten, mitä jo vuosikymmeniä, ehkäpä satojakin, oli suurelle alueelle ollut Kartanonkylän läänin liikekannalle määrääjänä.

Hellstenin ja ruokakellon yhteistoiminta jatkui vuosikymmeniä. Tämä yhteistoiminta johti täydelliseen toistensa ymmärtämiseen siten, että avara läänikin ymmärsi kellon laulusta, milloin Heikki itse oli kellonnarun päässä tahtia lyömässä. Heleä raikas laulu ja tasainen tahti vailla kaikkia epätasaisuuksia.

Torppareitten itsenäistymisessä katkesi välisuhteet Kartanonkylän läänin ja kartanon ruokakellon kanssa. — Mikä olisikaan ollut vanhukselle kunniakkaampaa kuin kuolema?

Forssan Lehdessä alkaen 5. 3. —28.

Kouluttaja.

Kirj. Edv. Rautanen.

Kansanopetuksen varhaisempi vaihe vanhassa Perttulan kappelissa (nyk. Ypäjän pitäjässä) oli kuten yleensä muuallakin kotien huollon alainen. Lastenopetus kodeissa siirtyi yleisemmin äitien huoleksi ja käsitettiin hyvin eri tavoin kussakin eri perheessä, ja samoin oli itse opetuskin hyvin moninaista johtuen äidin sekä isän opettajakyvyistä ja taipumuksista. Palvelusväen lukutaito kuului myöskin haltijaväen huolenpidon alaisuuteen.

Varhaisemman ajan kirkon kansanopetus kohdistui pääasiallisemmin „kontrollin" pitoon. Tämä „kontrolli" pidettiin lukukinkereillä. Lukukinkerit muodostuivat heikkotaitoisille kauhunpäiviksi. Jossain määrin ne lienevät olleet kauhunpäiviä kaikille, koskapa ei maataloudessa löydetty kinkeripäiville verrattavia työpäiviä muuta kuin kaksi, joten oli kolme kovaa päivää vuodessa: lannan kasaus, sikojen teurastus ja lukukinkerit. Papit kirkonpalvelijoina hoitivat lukutaidon tarkkailua, mutta papisto hoiti myöskin asioita säännöllisiin koulumuotoihin pyrittäessä.

Säännölliseksi järjestetyn opetustoimen ensimäinen ilmiö kappelissamme oli se toimenpide, minkä rovasti Granfelt järjesti toimittamalla Kalle Lintusen opettajaksi seurakuntaamme. (Tämä sama Lintunen tunnettiin myöhemmin hyvin yleisesti kunnassamme maanmittarina.) Lintunen pitikin yhden koulun Perttulan kylän Kujalan talossa. Tämä toimenpide on mahdollisesti ollut Granfeltilta aivan yksityisluontoinen teko, koskapa ei opett. Hirsjärvikään ole arkistotutkimuksistaan mitään tällaista maininnut.

Heti Lintusen poistumisen jälestä esittää rovasti Granfelt 18 päivänä marraskuuta 1866 ehdotelman opetusohjelman uudistamiseksi. Samalla oli Granfeltilla opettajaehdokkaana Antti Pennanen Forssasta, mutta seurakunta pyysi saada vaatimattomimmin järjestää koulunsa ja opettajansa ja niin tuli Heikkilän torpan muori, Perttulan kylästä, Maria Matintytär, „Kouluäiti" ensimäiseksi kiertokoulunopettajaksi kappeliimme.

Seurakuntamme ensimäinen vakinainen pappi Arvid Lunden huolehti seurakuntansa kansanopetuksesta toimittamalla Kouluäiti-vainajan tilalle Humppilan kappelista (nyk. Humppilan pitäjä) räätäli Joose Grönholmin 1875.

Joose Grönholm.

Grönholm, antautuessaan opettaja-alalle, kävi valmistumassa käytännölliseen opetukseen Tammelassa jo silloin olemassa olevaan kansakouluun. Tarpeeksi valmistuttua uuteen tehtäväänsä oli hankittava silloisissa oloissa tarvittavat opetusvälineet, joista välttämättömimmät, paitsi kirjoja, oli „kirjoituskaavat" ja „luvunlaskutapelit".

Grönholmin aloitettua opettajatoimensa Perttulan kappelissa oli se olosuhteisiin verraten suurenmoista. Seurakunnassa oli nyt olemassa „kouluttaja" opetuksen keskeisenä henkilönä. Vanha tavaustapa i, sano ii tuli vanhenneeksi ja vain jotkut tahtoivat tätä vanhaa tapaa matkia vanhempaa opetusmuotoa halveksien. Kehitys ei kulje aina jättiläisaskelilla; ei tässäkään. Grönholmin opettama uudempi tavausmuoto oli hyvin lähellä vanhempaa tavausmuotoa. Tämä kyllä perustui tavaamalla lukemisen sääntöihin siten, ettei yksikirjaiminen tavu tehnyt poikkeusta, joten vanhempi muoto: i sano ii, muuttui: i, i tai joku muu yksinäinen ääntiö tavuna kuten: a, a, e, e, j.n.e.

Kouluttaja Grönholm oli usmonnollisten vakaumusten elä-

vöittämä persoonallisuus. Kaikissa esiintyi vain iäisyysaatos: Yksi on tarpeellinen. Jo kirkon huoltoa lukutaidosta kohdistui pääasiallisimmin kristinopin tunnetuksi tekemiseen ja hengelliset herännäisyysajat käsitti usein monenmoiset kyvyt „vahingoksi ja raiskaksi". Silloisen ajan uskonnollisten vakaumusten tuomat käsitteet olivat Grönholmin opetusohjelman määräävimpänä puolena. Esim. kirjoitustaidon ja luvunlaskun opetus jäivät sellaiseksi vähäpätöisyydeksi, ettei siihen yleisemmin suotukaan tilaisuutta ennemmin kuin vasta sitten, kun sisäluku oli kylliksi tyydyttävä ja katekismuksen ulkoluku sujui auttavasti. Nämät olivat yleisenä ehtona kirjoitus- ja luvunlaskualkeiden saamiseen. Oppikirjoina oli Lastenraamattu, Svebeliuksen katekismus ja aivan aloittelevilla aapiskirja.

Opetusohjelma kunakin päivänä alotettiin virren veisuulla ja rukouksella. Ensimäinen opetustunti oli sisälukua lastenraamatusta tavaten, tavuttaisin ja sujuvasti lukemalla. Toisena tuntina „kouluttaja" kyseli raamatunhistorian tapahtumia ja selosteli niitä mahdollisimman lapsitajuisesti. Kolmannella tunnilla alkoi kyselyt ja selostukset katekismuksesta aivan samaan tapaan kuin oli edellisellä tunnilla lastenraamatusta kerrottu. Sitten seurasi päivällisaika ja iltapäivällä oli ensimäinen tunti luvunlaskua ja toinen tunti kirjoitusta. Ne joita ei hyväksytty kirjoittamaan ja luvunlaskuun, saivat nämät tunnit lukea lastenraamattua kirjasta. Viimeisellä tunnilla oli virrenveisuuta, jota ei kylläkään yhdeksänviikkoisessa opetusajassa järjestetty aivan jokapäiväiseksi opetustunniksi. Aloittelevat, „aapiskirjalaiset", tavailivat kaiket päivät aapiskirjastaan. Loppuun ehdittäessä alettiin aina alusta. Veisuutunnin aletut saivat „aapiskirjalaiset" poistua.

Aamupäivän opetusaineissa, jotka sisälsivät kristinoppia ja raamatunhistoriaa, esiintyi Grönholmin opettajaominaisuudesta erikoinen hartaus ja lapsiarvoon antautuminen. Näiden ominaisuuksien perusteella hän valtasi oppilaittensa mielenkiinnon seuraamaan opetusta ja on hänen muistonsakin syöpynyt kaikkien oppilaittensa mieliin. — Grönholmin opettajaominaisuudet olisi

näyttelemällä helpompi esittää kuin kirjoittamalla kuvata.

Kirjoituksen ja luvunlaskun opetus ei ollut Grönholmin luontoperäinen ala. Useimmat hänen oppilaistaan muistavat hyvin harvoin saaneensa näissä aineissa neuvoa. Kirjoituksessa oli yksinomaisin neuvo: Katso tarkkaan kaavan kirjoitus! — Haluttomammat oppilaat pyrkivät erikoispyynnöillään kirjoitusoppilaiksi. Kivitaulun kanssa hupeni aika paremmin kuin yhä jatkuvassa lastenraamatun lukemisessa.

Luvunlaskukaan ei ottanut oikein edistyäkseen. Oppilaiden neuvonpyyntöön tuli tavallisesti vastaus: Lue tarkkaan, mitä siellä ensimäisessä tapelissa sanotaan! — Eri laskujen ensimäisessä „tapelissa" oli laskutavan määritelmät, säännöt. Näin johtui, että nuoremmat saivat yleisemmin ja ymmärrettävimmät neuvot vanhemmilta oppilailta. „Tapeleiden" laskuesimerkit oli kaikki laskettava ennenkuin sai siirtyä toiseen laskulajiin. Ensin yhteenlasku ja kun se oli läpäisty, niin heti sai käydä ottamaan selvää mitä vähennyslaskun ensimäisessä „tapelissa" oli vähennyslaskun perussääntönä. Usein ei lasku tarvinnut olla aivan oikein laskettu, mikä joskus olisi ollut mahdotontakin, kun laskuesimerkit olivat paljosta käytöstä kuluneet siihen määrään, ettei voinut saada oikeita alkuperäisiä lukuja ja tulokset oli oltavat tuloskirjan kanssa yhtäpitävät ennenkuin sai siirtyä seuraavaan esimerkkiin. Ovelammat oppilaat usein säilyttivätkin laskujen tulokset seuraavaa koulua varten ja niin pääsivät seuraavissa kouluissa keinotekoisesti laskuissaan eteenpäin. Sormien käyttö apuna laskuissa oli rangaistuksen uhalla kielletty. Luvunlasku määrättiin suorittamaan päässä „järjellä", mutta kertomataulun pitäminen näkyvillä ei ollut niin suuri rikos.

Maanantaiaamujen ensimäisellä tunnilla oppilaat luettivat toistensa ulkolukuläksyjä. Ennen varsinaisen luetustunnin alkua oli tuima läksyjen lukeminen. Vieläpä varsinaisella tunnillakin ne, jotka eivät läksykuulustelussa seisoneet luettajansa edessä, jatkoivat läksynsä lukemista. Noin satakuntakin lasta usein luki mahdollisimman kovalla äänellä. Tällöin syntyi sellainen ulina ja pulina, ettei omaa ääntään tahtonut kuulla. Oppilaitten keskeiset

läksyjen kuulustelut eivät antaneet rehellistä tulosta.

Iltasin loppurukousten jälestä oli Grönholmilla tapana sanoa: Huomen aamuna tullaan taas kello yhdeksän, jos eletään ja terveitä ollaan! — Tämä oli niin yleinen, ettei kukaan hänen oppilaistaan muista, että se olisi edes erehdyksessäkään jäänyt lausumatta.

Grönholmin opetuksessa sai kaikkialla elävästi havaita hänen iäisyysvakaumuksensa: Ei ihminen ole tätä maailmaa varten luotu, vaan iankaikkista elämää perimään. — Ajallisen elämän ilmiöt eivät synnyttäneet hänessä kainoutta siinä muodossa, että luonnolliset asiat olisivat herättäneet loukkausta. Kiertävänä ollen joutui koulu toimimaan hyvin vaihtuvissa olosuhteissa. Monessa talossa puuttui aivan alkeellisimmatkin mukavuudet, mutta mikä oli luonnollista, niin se ei ollut häpeällistä. Ajan henki ja siveellinen taso omasi silloin vielä puhtaita, raittiita luonnonkansojen elintapoja. Uudemman ajan kulttuurin tuomat sairaaloisuudet eivät olleet „kouluttajan" maailmankatsomusta näissä kohdin järkyttäneet, joten Grönholm aikakautensa lapsena ei kuvasta nykypäivien opettajatyyppiä. Hänen tietonsakin olivat monessa kohdin hyvin rajoitetut eikä hän niitä opettajaominaisuudessaan pitänytkään välttämättömänä kartuttaa. — „Ei ihminen ole tätä maailmaa varten luotu, niin mitä silloin hyödyttää ihmistä, jos hän kaiken maailman voittaisi ja sielulleen saisi vahingon. Lasten sieluista minun tulee pitää suurempaa murhetta, ne on minulle uskottu." — Lukutaito oli ennen kaikkea välttämättömin ja monasti saikin koulussa kuulla, kun joku vaikea sana sattui heikolle lukijalle: Voovataampas taas poikani, piikani! — Rangaistuskin tuli usein oppilaiden osalle ja yltiömmille hyvin rajunakin: joko nurkkaan seisomaan, „pomppi" tai „kamstuunaan kiini". Tämä viimeinen oli korvalistolta tukistamisen nimitys.

Ulkopuolella varsinaisen opettajatoimensa oli Grönholmilla uskonnolliset kysymykset etualalla. Lupa-aikojen vieraskäyntinsäkin hän useimmin johti niihin koteihin, joissa tiesi näistä kysymyksistä syntyvän keskustelua ja ajatustenvaihtoa. Opettajatoimensa viimeisillä ajoilla alkoi Grönholm pitää hengellisiä hartauspuheita. Huomatessaan yleisen si-

veellisen tason alenemista tapasi Grönholm usein sanoa: Tähän aikaan on ylpeys kadonnut! — Tällä hän tahtoi todeta, että ylpeys useimmin ehkäisee alhaisia viettejä kuin nöyryydessä alistuminen ala-arvoiseen seuraan.

Yli kaksikymmentä vuotta oli Grönholm ainoana lastenopettajana seurakunnassamme ja koko opettaja-aikansa oli 30 vuotta. Täten tuli Grönholmin vaikutusteho hyvin suureksi. Iäisyysaate, jota Grönholm lapsilleen teroitti, sai 1880-luvun alulla ilmenneessä voimakkaassa hengellisessä heränäisyydessä otollista levenemisaluetta juuri Grönholmin varhaisempien oppilaiden keskuudessa. Ei ole vieläkään se iäisyyskylvö, jota Grönholm aikoinaan kylvi oppilaittensa mieliin, elottomaksi kuollut. Nyt hänen oppilaansa ovat siirtymässä vanhusten ikäluokkaan, mutta lapsena saatuja elämänarvoja on monessa kodissa nousevalle nuorisolle kerrottu ja niin on „kouluttajan" esittämä iäisyyskäsite ollut jatkuvasti veres.

Joose Grönholm syntyi Humppilassa 23 p:nä tammikuuta 1839 ja kuoli Ypäjällä 27 p:nä huhtikuuta 1909 70 vuoden 3 kuukauden ja 4 päivän ikäisenä.

Vuonna 1892 valittiin seurakuntaamme toiseksi kiertokoulunopettajaksi nainen. Tämän jälestä alkaa kouluttaja-nimitys vaihtua opettaja-nimeen, mutta Grönholm sai 30-vuotisen toimiaikansa kantaa virkanimenään: k o u l u t t a j a.

Forssan Lehdessä 26. 3. ja 20. 4. —28.

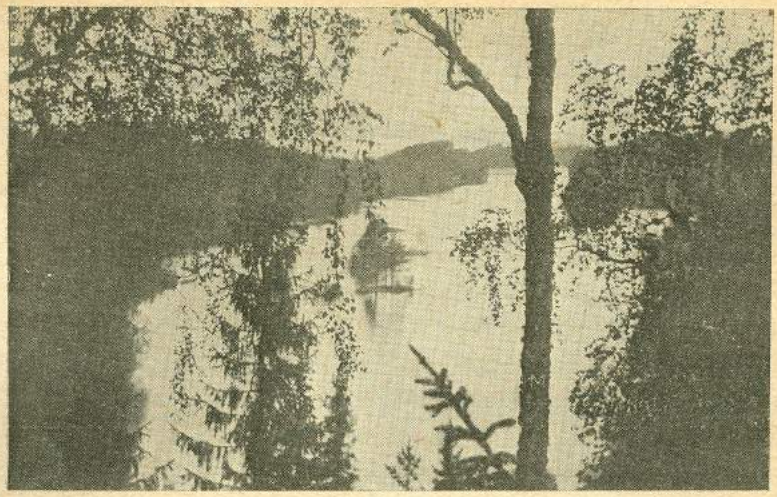

Kaukolanharjun ylistelyjä.

Menneen ajan kuvia ja mainintoja.

Kaukaisista historiantakaisista ajoista asti on Kaukolan ja Saaren vehmaat harjut sokkeloisten vesistöjen kanssa muodostaneet ihania maisemia, eikä tarvitse epäilläkään, että niistä jo esi-isämme Suomeen muuttonsa ajoista lähtien viehättyivät, milloin he kalastus- ja metsästysmatkoillaan näille main joutuivat. Uhrivalkeat ovat varmaan noilla harjanteilla kesäiltoina palaneet jo pakanuuden aikoina, ja täällä jos missään ovat muinaissuomalaisille näyttäytyneet kaikki metsien ja vesien pyhät haltiat.

Mutta ei ole meille jäänyt tietoon sen tarkemmin, mitä ammoin menneet sukupolvet Kaukolanharjun luonnonkauneuksista ajattelivat. Vasta viime vuosisadalta, jolloin sanomalehdistö syntyi ja muodostui aikan-

sa paljon kertovaksi kronikaksi, on meidänkin luettavana ylistyksiä Kaukolanharjusta. Ensimmäisen maininnan olen tavannut Suomettaressa vuodelta 1857. Silloin „Työmies Tammelasta" kirjoittaa, miten „noin puoli peninkulmaa kirkoltamme kokolle (?) päin on eräs harju, Kaukolan harjuksi nimitetty. Tässä on kaunis, erinomaisen kaunis näköala kesäiltoina . . ."

Forssasta ja Mustialasta käsin alettiin näihin aikoihin tehdä joukkoretkeilyjä Kaukolan ihanalle harjulle. Matkavaunuilla, veneillä y.m. kulkuneuvoin paikkakuntien herrasväet kesäiseen aikaan menivät sinne luonnon kauneudesta nauttimaan. Nämä retket ovat jatkuneet aina meidän aikaamme asti. Kun Åbo Postenissa v. 1877 (n:o 127) eräs vieraspaikkakuntalainen kuvaa vilkkaasti tällaista retkeä, niin olen kuvauksesta tähän osia suomentanut.

„Olin kuullut Kaukolan harjua kovin ylistettävän. Eräänä sunnuntaina lähti 25-henkinen seurue sinne, osa veneillä, osa maitse. Minä, joka en ollut nähnyt mitään sellaista ennen, olin niin ihastunut, ettei sanaakaan päässyt huuliltani. Minä olin valmis yhtymään erään ulkomaalaisen lausuntoon Suomen luonnosta: „Mitä tarvitsee suomalaisten matkustaa Sveitsiin, heillähän on Sveitsi omassa maassaan". Todella oli myöskin näky, joka avautui eteemme, verrattoman kaunis. Seisoen yli sata jalkaa korkealla lepäsi järvi allamme levittäytyneenä silmiemme eteen laajana. Muutamien pyssynkantamien päässä meistä kohosi rannalla kirkko. Tämän ympärillä, mutta kuitenkin muutamien sylien päässä, oli kirkonkylä pienine taloineen. — Mutta mikä erittäin vangitsi silmän, olivat ne pienet, suurimmaksi osaksi puita kasvavat saaret, jotka nousivat lukusina Pyhäjärvestä, lähellä ja kaukana." — — Lopuksi kehuu kirjoittaja iltaa vielä kauniimmaksi. Illan tullen lauloi seurue ennen pois lähtöään Suomen laulun.

*

Mestarimaalarimme Albert Edelfelt on jälkipolvelle jättänyt kauniimman, herkimmän „ylistyslaulun" Kaukolanharjusta. Hänen tunnettu maalauksensa „Näköala Kaukolan harjulta" on tehty 1890-luvulla, jolloin Albert Edelfelt usein oleskeli Saaren kartanossa. Tuo

kaunis maalaus on lukuisien jäljennöksiensä kautta yleisesti tunnettu. Maisema on maalattu samalta paikalta, mikä vanhastaan oli retkeilyjen keskipisteenä ja jonka lähellä nyt on näkötorni. Taulu antaa tutusta Kaukolanharjun maisemasta ihmeen kauniin, valo- ja väriherkän, salotuntuisen ja sadunhohtoisen kuvan, niin ihanan, ettei paraskaan valokuvaaja voi sellaisena meille harjun piirteitä näyttää.

Jo aikaisemmin on toinen tunnettu taiteilijamme (M. vai F.?) von Wright maalannut kauniin akvarellin Kaukolanharjun näköalasta. Sitä säilytetään vieläkin Saaren kartanossa.

*

Kaukolanharjusta on aikain kuluessa kirjoitettu monta sulosointuista ja ylistelevää runoa. Monet niistä ovat joutuneet unohduksiin yksityisiin päiväja muistikirjoihin. Sellaisesta on nyt yli puolen vuosisadan päästä tullut ilmoille alla olevat säkeet. Ne on runoillut Viksbergin kartanon ent. omistaja, varatuomari *Albert Stålstöm*. Hänen poikansa, agronoomi Axel Stålström on allekirjoittaneelle toimittanut kopion runokokoelmasta, johon nämäkin kauniit säkeet Kaukolanharjusta oli kirjoitettu. Maist. J. G. Vuoriniemi on runon vapaasti suomentanut.

Kaukolan harjulla syysk. 23 p:nä 1879.

Kesäyö jo hiljaa peittää
hämyharsoon maan ja veen,
tuuli rannan rauhaan heittää
viime virin uupuneen.

Jälkeen päivän taiston, vaivan
lännen tuuli levon sai.
Kotihin jo kohta aivan
tiemme yössä viepi kai.

Mutta ensin maljan juomme
kunniaksi Kaukolan,
retken, jolle paikan suomme
muistoissamme rakkahan.

Suomen autioilla mailla
moni helmi unhoon jää
hoidotta ja suojaa vailla.
Niin, ah, myöskin helmi tää:

harju kaunis, ihanainen
sulouttaan hymyten;
mäntymetsä viherjäinen
vahtina vain harjun sen.

Ystäväni, pohjaan lasi
kunniaksi näyn tän,
rinnan riemun tuntemasi,
seudun rakkaan, lempeän!

*

Vanha polvi oli luonnonrakkaampi kuin nykyinen. Mutta kunniaksi nyt elävälle sukupol-

velle on kuitenkin, että se on ottanut suojaansa ja hoitoonsa kauniin luonnon helmen, Kaukolanharjun, jonka runoilija puoli vuosisataa sitten pelkäsi unhoon jäävän. On ollut tavaton onni, että harju on kuulunut sellaiselle omistajalle, joka on luontoa säästänyt ja sen kauneuksia suojannut. Eikä harju ole jäänyt unhoonkaan. Yli kaksikymmentä vuotta sitten kirjoitti Forssan yhteiskoulun silloinen johtaja *Joos. Sajaniemi,* runoilija sekä luonnonymmärtäjä, ensimäisen laajemman kuvauksen Kaukolan- ja Saarenharjun nähtävyyksistä (v:n 1907 Matkailijayhdistyksen vuosikirjaan ja yhteiskoulun vihkiäisjulkaisuun). „Lounais-Hämeen helmi" esitettiin nyt suurellekin yleisölle. Joos. Sajaniemi myös herätti samalla kertaa ajatuksen, että harjulle olisi saatava näkötorni. Se toteutui kaksi vuotta sitten, ja kaikki se ylistys, mitä Kaukolanharjun ihanuuksille on viimeisten 3—4 vuoden aikana julkaistu, ja kaikki se huomio, mitä harjun luonnolle on samoina vuosina annettu, vastaa ainakin laajuutensa puolesta koko sen edellistä $\frac{3}{4}$ vuosisataa.

*

En uskalla kuitenkaan mennä vakuuttamaan, että nykyisissä, tuhatlukuisissa harjulla kävijöissä olisi yhteensäkään niin paljon sisäistä luonnonymmärrystä ja luonnonkauneuden tajua kuin niissä entisajan matkailijoissa, jotka paljastivat päänsä luonnon majesteetin edessä ja virittivät sen ylistykseksi Suomen laulun. Nyt ajetaan autolla honkapylväistöön, kiivetään ympärilleen tarkastamatta kiemurtelevaa tietä myöten tornille, tähytään kiikarilla Forssan kattoja ja lautatapuleita ja Saarensalmen betonisillan yli huristelevia autoja. Ei sieltä paljon mihinkään näy, moittii moni. Toiset korkeintaan laskevat, montako järveä ja lammia, saarta j. n. e. on näkyvissä. Tornilla vilisee matkailijoita; sillekään, jolla olisi halua, ei aina ole tilaisuutta luonnon kasvojen edessä äännettömään ihailuun vaipua.

Mutta matkailija! Sulje Kaukolanharjulla hetkeksi korvasi kaikilta niiltä ääniltä, jotka eivät luontoon kuulu, ja keskitä tarkkailusi vain yksinomaan siihen elosta värähtelevään kuvaan, jonka taivas, järvien pinnat ja vihreävivahteiset harjut ja metsät muodostavat. Valitse

käynnillesi yksinäinen aika tai suuntaa askeleesi sivupolulle ja päin Miekkainnokan kärkeä. Viivy ja uneksu! Palaat silloin retkeltä sielultasi monin verroin entistä rikkaampana, sillä olet löytänyt alkuvoimaisen elämän sykinnän luonnon äänissä ja kuvissa.

E. A.

Forssan Lehdessä 4. 6. —28.

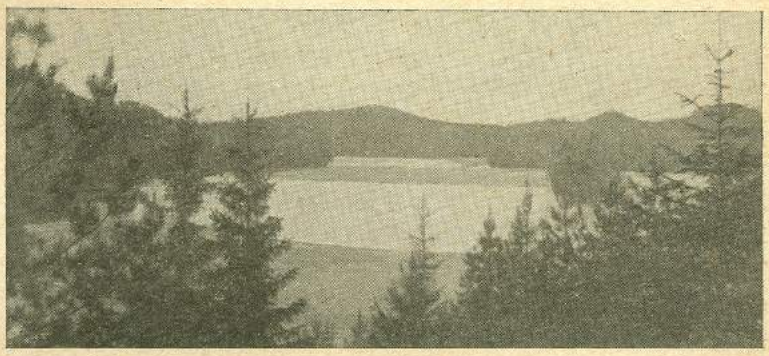

Näköala Miekkainnokasta näkötornille päin. Salmessa suuria tukkilauttoja.

Entisajan myllyistä.

Jos kuka entisinä aikoina tahtoi rakentaa veromyllyn, olipa se sitten vesi- tai tuulivoimalla käypä, tuli hänen tästä aikeestaan tehdä ilmoitus kihlakunnanoikeudelle. Ilmoituksen johdosta piti tuomarin pitää lautamiesten kanssa katselmus itse paikan päällä, johon tuo laitos aiottiin perustaa. Oikeuden piti tarkoin ottaa selkoa onko ensinnäkin sellainen laitos paikkakunnalla tarpeellinen tai onko siitä haittaa toisille lähellä sijaitseville myllyille. Asian harkittuansa teki oikeus ilmoituksen maaherralle, jolla oli valta päättää uuden myllyn perustamisesta. Verolle pantuja myllyjä ei saanut rakentaa ilman lupaa ja täytyi niistä saada vuosittain vähintäin neljä tynnyriä jyviä myllyveroa. Tällaisessa myllyssä ei myöskään saanut olla yhtään kiviparia kotitarpeen jauhamiseksi. Kotitarpeen tuulimyllyjä ei laskettu veronalaiseksi, joten niitä sai kuka hyvänsä rakentaa ilman viranomaisten lupaa ja katselmusta pitämättä. Kaikki kotitarpeen vesimyllyt pantiin veron alaisiksi paitsi ne, joita rakennettiin vapaaistuntotalojen ja pappiloiden omistamiin koskiin.

Kylän tilojen läpi juoksevaan jokeen oli kyläläisillä osansa sen mukaan kuin maihinkin, joten he saivat yhteisesti rakennuttaa siihen myllyn. Jos koski oli kahden kylän välissä, oli molemmilla kylillä oikeus myllyn paikkaan päästen omistamaan kumpikin puolet. Kun toinen kylä tahtoi rakennuttaa myllyn, vaan ei toisella ollut siihen halua, joutui asia oikeuden päätettäväksi.

Kun myllyjä oli sekä alemmaksi että ylemmäksi koskeen rakennettu, ei ylempi saanut pidättää vettä alemmalta eikä taas alempi saanut sulkea vet-

tä ylemmän myllyn haitaksi. Jos näin tapahtui, sakotettiin omistajaa ensi kerrasta 3 taaleria ja muilta kerroilta 6 taaleria sekä tuli sakotetun korvata vahinko. Veden tuottaessa haittaa niityille ja pelloille täytyi sulut avata 10 päivänä toukokuuta. Riidat vesien sulkemisesta syksyllä joutuivat kihlakunnanoikeuden ratkaistaviksi.

Kun sattui sellainen tapaus, että verottoman myllyn omistaja käytti toiselle jauhoja, sakotettiin häntä ensi kerralta 3 taaleria sekä toisilta kerroilta 6. Sen lisäksi tuomittiin menettämään myllyveron eli tullin. Myllyvero oli muuten maaherran määrättävä kihlakunnanoikeuden harkinnan mukaan. Tuo vero eli tulli oli kappa tynnyriltä.

Jalmari Matisto.

Forssan Lehdessä 17. 8. —28.

Vanha kansansatu Ahdin lahjoista.

Vanha kerjäläisukko joutui kylästä kylään kulkiessansa eksymään synkälle korpitielle. Tie johti hänet upottavalle rahkasuolle. Rämpiessään suossa polviaan myöden huusi ukko uupuneena:

„Voi mua kurja kuolevainen,
mierossa mareksivainen,
mihin jouduin mierontiellä,
eristyin leivän etsinnällä.
Jospa oisi puuttumatta
suola, leipä suojassani,
tok' en mierohon menisi
enempätä etsimähän,
almuja anelemahan,
vaikka saisin kuullakseni
kultia kupillisia,
eli silmin nähdäkseni
hopehia hohtavia."

Näin valitellessaan tuli ukko joen rannalle, istuen sen poikki asetetulle hirrelle levähtämään. Ukon luokse tuli uimalla mies, jolla oli pussi hartioilla. Mieron tien vaeltaja tarjosi tulijalle nuuskaa sarvestansa. Vähäsen otettuansa virkkoi tulija:

„Mie oon Ahti aaltojen kuningas.
Sano minulle, mikä sulla
mielessäsi suurin toivo,
sitä mie sulle annan,
tarjoan tasaisemmasti."

Vanhus vastasi empimättä:

„Jospa antaisit minulle
suolaseni, leipäseni
täksi loppu iäkseni,
en mä muuta pyytelisi."

„Pidäppä ukko hattuasi", sanoi Ahti, „niin minä kaadan siihen hopearahoja. Mutta älä kuitenkaan ota enempää kuin mitä luulet elosi päivinä vielä tarvitsevasi. Ukko piteli vanhaa hattuansa Ahdin kaataessa sen puolillensa kirkkaita ja komeita hopearahoja. Kaataessaan kysäsi Ahti:

„Joko riittää tuo määrä sulle loppuiäksi?"

„Ei vielä", tokasi ukko.

Ahti kaatoi toisen kerran, tullen hattu enemmän kuin puolillensa, tiedustellen uudelleen:

„Eikös nyt jo riitä sulle loppuiäksesi?"

„No johan noita nyt taitaisi riittää, mutta eihän lisä luotaan lykkää, jo vieläkin vähän lisäilisit" puheli ukko ahneuksissaan.

Suuttuneena kaataa heläytti Ahti hatun aivan kukkuroillensa ja katosi tiehensä.

Rahojen painosta repesi vanhan hatun pohja ja kaikki rahat putosivat veteen, miksi lienevätkään muuksi muuttuneet. Ukko sukelsi rahoja hakemaan ja sillä tiellä on vielä tänäkin päivänä.

Jalmari Matisto.

Forssan Lehdessä 17. 8. —28.

Kouluäiti.

Kirj. Edv. Rautanen.

Viime vuosisadan alussa tai ehkä jo 1700-luvun lopulla raivattiin ja rakennettiin Terttulan kylässä metsään Ternissuo-nimiselle suolle torppa. Kartanonkylän kartanon omistaja oli ajatellut metsänvartioimisen tehostamista ja siksi kartano raivasi ja rakensi metsän keskelle torpan metsänvartijan asunnoksi.

Ternissuo sijaitsee silloisesta kyläryhmästä noin kolme kilometriä pohjoiskoilliseen ta kohden. Paikkakunnalla on suota nimitetty Ternissuo, vaikkakin se vanhoissa kirjoissa on Ternisuo. Tulen kirjoituksessani käyttämään yleistä käytännössä olevaa nimimuotoa.

Syksyllä 1830 marraskuulla tuli tähän torppaan asujamet Loimaalta Veskosken kylästä. Mies Saikun talon poika Henrik Mikonpoika, synt. 6. 1. 1794 ja vaimonsa Maria Matintytär, synt. 1. 8. 1802. Vaimon syntymämerkintä on mahdollisesti kirjoihin siirreltäessä muuttunut, koskapa Loimaan kirkkoherran kansliasta olen saanut syntymäajan 1. 8. 1802 ja myöhemmistä kirjoista Ypäjän kirkkoherran kansliasta 21. 3. 1802. Heitä seurasi neljä lasta, tyttö ja kolme poikaa, joista vanhin, poika, noin kahdeksanvuotias ja nuorin ensivuodellaan.

Torpan viljelyoikeus kuului metsänvartijan palkkaetuihin. Viljeltävä alue saattoi olla jonkunverran yli kymmenen hehtaarin, josta vieläkin on osa viljelyksen alaisena jos on osa metsistynytkin. Viljelysalue oli pääasiallisemmin suota ja vesiperäisyyden tähden oli ainainen kadon uhka ja hallan vaara. Usein syksyiset kylmät kuolettivatkin sadot ja niin sai perhe taistella olemassa

olostaan niukkojen taloudellisten arvojen varassa.

„Vaikka kokee eipä hyljää Herra!" Sama elämänvakaumus mikä Saarijärven Paavossa piti toivon yllä oli tässäkin kodissa saanut vaimon katseet ja harrastukset etsimään Jumalan valtakuntaa ja hänen vanhurskauttaan, joihin liittyy lupaus ajallisen elämän onnesta. Vaimon aatokset työskenteli uskonnollisten arvojen ja käsitteiden tutkiskeluissa. Mies oli näissä asioissa välinpitämättömyydellään vastakohtana ja samalla juoppouteen taipuvainen. Juopuneena hän joskus esiintyi vaimolleen ankaranakin. Lapsirikkaus toi vaimolle lisähuolia. Kodin hoito jäi usein vaimon yksinomaiseen hoivaan. Näinä hetkinä saattoi vaimo tuntea huolten tuoman henkisen painostuksen ylivoimaisena. Köyhyys kodissa ja pelko miehensä saapumisesta riidanhaluisena juomamatkoiltaan olivat usein kauhunaiheita erämaan yksinäisyydessä. Tällaiset hetket johtivat vaimon ajatukset iäisyysarvojen luo lohdutusta etsien. Rakkauden Jumalan huolenpito lapsistaan kirkastuikin vähitellen ja samassa alkoi selvitä elämän henkinen, onnelliseen iankaikkisuuteen johtava alkulähde.

Metsänvartijana Ternissuon isäntä liikkui usein kylällä. Kartanonlääniläisten vieraanvaraisuus ilmeni ylitsevuotavana saaden metsänvartijan usein henkisesti ja ruumiillisesti heilahtelemaan. Tämä läänin vieraanvaraisuus saattoi olla hyväsydämmisyyttäkin, mutta pohjimmaisena siinä sittenkin on ollut oman taloudellisen aseman vakaannuttaminen. Pidettiinhän metsänvartijaa isännän ja läänin välisenä yhdyssiteenä, välimiehenä, ja niin ei ollut aivan yhdentekevää miten torppien haltijat talon „metsänvahtia" kohtelivat. Metsänvartijasta oli mahdollisuus saada puoltaja, jos veroisäntä aikoi häätää torpasta. Läänin vieraanvaraisuus metsänvartijaa kohtaan on ollut jonkinmoista omanedun tavottelua, ja juoppouteen taipuvat metsänvartijat yleensä poikkeilivat niihin torppiin, missä kestitys oli runsain. Joskus kylläkin kävi Ternissuon isännällekin niin, ettei kylämatkoilla sattunutkaan aina saamaan „kirkasta ja makiaa" tarpeellista painolastia, vaan oli käy-

tävä kotiin etsimään kauppavastiketta ja senjälestä käytävä uudelleen kylälle. Kotoisessa köyhyydessä ei kuitenkaan ollut rahaa, joten oli vietävä taloustavaraa viinaryypyn vastineeksi. Juuri nämät hetket olivat vaimon kestettäviksi ankarimmat. Helpommin rahaksi muutettavat tavarat, kuten villat, pellavat ja kankaat, koki vaimo lukkojen taakse säilyttää, mutta lukot eivät olleet esteenä miehen toimittamissa kotietsinnöissä. Myöhemmin lastenlapset kyselivät isoäidiltään: —Minkätähden arkunkansi on sarannain puolelta rikottu? Äiti naurahtaen vastasi: — Pappavainaa sen rikkoi! Minulla oli arkussa villat ja pellavat papalta piilotettuna, mutta papan juomahimo oli niin voimakas, että täytyi arkkukin rikkoa löytääkseen jotakin viinaryypyn maksuksi.

Vaikkakin mies oli näin viinaan menevä, säilytti vaimo silti luonteensa lempeän mielialan. Vaimon kärsivällisyyshyve kaunisti kotia. Perheriitaisuuksista ei ole kerrottu muuta kuin ne tapaukset, jolloin vaimo koki säilyttää perheen talousarvoja kodissa miehen toteuttaessa riistoajatuksiaan. Vaimon lempeyden tähden jäi ulkonainen taistelu vähäiseksi kodissa, mutta sitä voimakkaampana esiintyi vaimolle hänen sisäinen taistelunsa. Uskonnollinen mietiskelynsä oli hänelle selventänyt toisia elämänarvoja, joiden saavuttamiseen tämän ajallisen elämän kärsimykset ovat koulua ja kypsyttämistä niiden täydelliseen käsittämiseen. Näiden elämänarvojen yhteydessä tunsi vaimo velvoituksia kaikkia kanssaihmisiään kohtaan ja ennen muita juuri miestään kohtaan. Iäisyyssana: Vanhurskaan rukous voi paljon, koska se totinen on, määräsi vaimolle työmuodon kodin onnen säilyttämiseksi. Toivo ei johtanutkaan häpeään, sillä hartaat rukoukset tulivat kuulluiksi. Kuolintautinsa aikana tunnusti Henrik vaimolleen astuvansa iäisyyteen, kaikkivaltiaan Jumalan istuimen eteen, välimiehemme Jeesuksen kuolemalla vahvistetun testamentin kautta saatua lahjaosuutta nauttimaan ja täydellisenä omistamaan. Miehen ja vaimon hengellisten asiain yhteisymmärryksen tuoma suhde ei muodostunut pitkäksi, mutta kuolinvuoteen ääressä se saat-

toi olla sitä täydellisempää. Jälleennäkemisen varmuus iankaikkisuudessa heikensi ajallisen huolen ja iäisyyssana: En minä jätä teitä orvoiksi! johti kiitolliset katseet rakkauden Jumalan aivoituksiin.

Henrik Mikonpojan ummistettua silmänsä kuolon uneen 10. 4. 1851, jäi vaimolle surujen lieventämiseksi tieto miehensä armon turvissa astumi esta ajan vaiheaidan yli iankaikkisuuteen nauttimaan rakkauden Jumalan iäisyyslahjasta. Tämä tietoisuus oli vaimolle niin varma ja lohdullinen, että hän tunsi miehensä onnellisemmaksi itseään sillä, että hänellä oli vielä jälellä elinikää armonajassa, tuoden ainaista kiusausta uskonsa heikkoudesta ja luonteensa turmelluksesta.

Miehen kuoleman jälkeen jäi leski ja seitsemän lasta, viisi poikaa ja kaksi tytärtä. Vanhin poika oli silloin jo naimisissa ja ottikin piammiten isän kuoleman jälkeen torpan isännyyden kokonaan. Jo ennen isän kuolemaa oli isä ja vanhin poika yhteisvastuulla suorittaneet torpan siirron metsästä kylään ja esiintyykin torppa senjälestä H e i k k i l ä nimisenä. Metsänvartiointi ei senjälestä kuulunut torpan erikoisvelvollisuuksiin.

Leskelle Maria Matintyttärelle jäi miehensä kuoleman jälkeen huoli torpan osuuden viljelemisestä ja lisäksi alaikäiset lapset tuottivat huolia. Huolet usein esiintyivät suruntun'eina. Iäisyysvakaumusten Jumalausko velvoitti heittämään surut Herran huomaan. Näin leski kiinnitti toivonsa hartaimmin maailmankaikkeuden luojaan ja Hänen armojärjestykseensä ihmiskunnalle valmistetusta onnesta, mutta nämät toiveet ei aina kiusausten hetkinä antaneet hänen tunnolleen täyttä rauhaa. Runollisen mielialansa lumoissa hän usein mietti näitä iäisyysasioita ja samalla puki aatoksiaan virsiksi. Runolliset taipumukset saattoivat olla jo Ternissuon torpassakin toiminnassa, kun mies viipyi kylällä ja vain lapset olivat seurahauskuutena metsän pimennoissa. Jätettyään torpan kokonaan vanhemman poikansa huostaan jäi äiti „muoriksi" ja senjälkeen hänelle jäikin vapaampi mahdollisuus tehdä rakkauden evankeliumia tunnetuksi, toisin sanoen lähetystyötä kodeissa. Leskenä olonsa aikana tuli Ternissuon äidin

runolliset taipumukset tuottavampaan toimintaan. Kirjoitustaidottomana hän on sanellut virsikokoelman Tammelan kirkkoherran apulaiselle Creutleinille. Vuosina 1858—59 oli sattunut Kartanonkylän kartanoon „papinvuoro", majanpito saarnavuorossa olevalle papille. Tänne oli Ternissuon äiti saapunut ja laulamalla sanellut 25 virttä Creutleinin paperille kirjoitettavaksi. Näille virsille on „painolupa annettu Turun Konsistoriumissa heinäkuun 25 p:nä 1860". Seuraavana vuonna ilmestyi vihkonen nimellä: „Hengellisiä Virsiä, kokoillut Jumalan sanan palvelija". J. F. Granlundin kustantamana.

Myöhemmin vuonna 1870 saneli Ternissuon äiti Elias Lönnrotille uusia virsiä silloin kun Lönnrot sairasti tapaturmaisesti katkennutta jalkaansa Perttulan kappelin majatalossa Nokkalassa. Näiden Lönnrotille lausuttujen virsien lukua ei enää muisteta, eivät äitivainajan lastenlapsetkaan, se vain muistetaan, ettei näitä ollut enää niin monta mitä aikaisemmin oli vihkosessa ilmestynyt. Lönnrotin ja Ternissuon äidin keskeisten neuvottelujen mukaan piti Lönnrotin toimittaa nämät myöhemmin sepitetyt virret kustantajalle, mutta jostakin äidille tietämättömästä syystä ei niistä tullutkaan painosta. Tämä oli äidin toiveille suuri pettymys. Pettymyksen tunteissa oli äiti lausunut: — Totta ne ei olleet hänen viisaalle järjelleen otollista? Mutta kun niistä sentään joku on kelvannut hänen omaan virsikirjaansa.

Uskonnolliset vakaumukset rikastuttivat Ternissuon äidin elämän onnea siinä määrässä että hän toivoi kaikille samaa taivaista rikkautta. Omakohtaista ristiriitaa tunnossaan tuntiessaan kävi hän usein pidempiäkin matkoja iäisyysasioista huolehtivien tuttaviensa luona. Tällaiset matkat virkistivätkin, mutta eivät aina antaneet silti äidille täyttä tyydytystä. Suomen kansan silloisessa uskonnollisessa herännäsyysliikkeessä oli syntynyt eloisaa liikettä, joka sai alkunsa Fredrik Gabriel Hedbergin julkilausumista iäisyyskäsitteistä. Tämä oli Ternissuon äidillekin ajattelun aiheena ja päästäkseen selvyyteen käsitteiden ristiriitaisuuksista matkusti äiti vartavasten tapaamaan Hedbergiä. Ternissuon äidin ensimäinen

matka tapahtui silloin, kun Hedberg oli pappina Pöytyällä ja vuosina 1854—1862 oli äidillä jokakesäinen huvimatka Hedbergin luo Nummenpäähän, Kaarinaan. Ensi käynnillä oli keskusteluissa Hedbergin kanssa äidille kirkastunut välimiehen Jeesuksen ihmiskunnalle tuottama hyöty täydellisenä, Jumalalle kelpaava sovinto ja ihmiskunnalle tarjona oleva syntien anteeksi antamuksen armo. Samassa selkeni Lutheruksen tunnustus: missä syntein anteeksiantamus on, siinä on myös elämä ja autuus. Tämän jälestä äiti tunsi vapautuneensa siitä painajaisesta, joka usein koki hengensilmät kääntää katselemaan joko omahyväisyyttään tai kurjuuttaan.

Käsitteille selvinneet opinkohdat nuorruttivat äidin voimia ruumiillisestikin ja toimintatarmo reipastui iäisyysasioiden tunnetuksi tekemiseen. Matkat Hedbergiä oppimassa vakaannuttivat äidin käsitteitä ja Ternissuon äidistä tulikin evankeliselle liikkeelle keskeisin henkilö leveämmälle alueelle Lounais-Hämeessä.

Vaikkakin Ternissuon äidin lähin sydämenasia oli sielujen iankaikkisen lunastuksen tunnetuksi tekeminen, niin ei hän silti esiinny ilman velvollisuuksia ajallisessa yhteiskunnassa. Vapaita harrastuksiaan hän uhrasi kansan opetukseen järjestämällä sunnuntaikoulun yhteisvoimin Kartanonkylän isännöitsijän Rönnbäckin kanssa. Kartanosta laitettiin santapenkit, mataloilla listoilla ympäröidyt pöydät, joissa oli santaa ja joihin sitte oppilaat puisilla puikoilla saivat harjoitella kirjoittamaan. Ternissuon äidille kuului lukutaidon opetus ja kartanon isännöitsijälle kirjoitustaidon opetus. Vuoden 1866 lopulla valittiin Ternissuon äiti kiertäväksi lasten opettajaksi Tammelan puoliselle osalle seurakuntaa. Tässä toimessa oli hänelle tarvittaessa apuna tyttärensä Maija-Stiina ja poikansa Juho. Lastenopetustointa hän hoiti kuolemaansa saakka ja opetustoimensa johdosta alettiin äitiä kutsua: „K o u l u ä i d i k s i".

Perttulan kappeliin hommattaessa vakituista pappia 1870-luvun alussa oli „Kouluäiti" innokkaimpia asianharrastajia. Asian joudutua vaalinvalmistusvaiheessaan kävi äiti Tammelassa neuvottelemassa rovasti Granfeltin kanssa. „Koulu-

äiti" toivoi saatavaksi taivaallisille aatteille valveutunut pappi, joka kykenisi lohduttamaan arkoja tuntoja ja vahvistamaan heikkojen uskoa. Äiti oli pyytänyt sielunpaimenta, joka itse eläisi syntein anteeksi antamuksen armoissa, ja näistä asioista hän tahtoi neuvotella seurakunnan kirkkoherrankin kanssa. Rovasti Granfelt olikin opastanut „Kouluäidin" neuvottelemaan kappelimme vaikutusvaltaisten isäntien kanssa. Tulos oli, että pyydettiin yksimielisenä vaalintoimittajaa Humppilan kappalaista Arvid Lundenia seurakuntamme kappalaiseksi.

Keväällä 1875 Lundenin astuttua virkaansa Perttulan kapelliseurakunnan kappalaisena, oli „Kouluäiti" jo kuolemansa kautta siirtynyt toivomaansa iäisyyskotiin.

„O m a n p a p i n", Lundenin, ensimäinen virkatoimi oli „Kouluäidin" ruumiin siunaus. Lundenin muutto Perttulaan tapahtui noin kahta viikoa ennen Vappua. Näin joutui Lunden pitämään tulosaarnansa kahta viikkoa aikaisemmin, kuin virallisen muuttopäivän johdosta olisi tullut. Tämä kiireellisyys johtui kelisyistä. Kiirehdittiin kaluston siirtoa rekikelin ajalla ennen keväistä kelirikkoa. Humppilan ja Perttulan kuuluminen saman emäpitäjän alaisuuteen teki tällaisen aikaisemman muuton helpoksi toteuttaa.

Vakinaisen papin puuttuessa kapellistamme hoitivat emäpitäjien papit kirkollisia toimia. Kahdesta pitäjästä muodostuneena kappelina oli kahden emäpitäjän pappien velvoituksena saarnavuorot. Nämät kirkkosunnuntait ja juhlapäivät olivat kapelliseurakunnassamme juhlapäiviä, mutta erikoisempia juhlapäiviä ne olivat Ternissuon äidille. Aikaisemmin ei äiti perhehuollon tähden voinut jokaisella kappelin „kirkkopyhälle" saapua, mutta milloin ennakolta tiedettiin papinvuorolla tulevan papin sielulliset vakaumukset lunastusopista yhteisymmärrykseen sointuviksi, niin silloin lähetettiin sanoja naapuripitäjillekin. Esim. rovasti Tolpo oli siksi pidetty uskovaisten keskuudessa, että hänen saarnojaan käytiin kuulemaan tosi hartaudella. Someron puolelta, Vilukselasta, joku Anstenin leski tapasi usein kutsua noudattaa. Silloin oli hauskat jäl-

kijuhlat samoin ajattelevien kesken. Naapuripitäjistä tulleet viipyvät matkoillaan kolme päivää ja niin viipyivät tuttavien luona kaksi yötä.

Kuolemansa edellä maaliskuun loppupuolella 1875 oli „Kouluäiti" viimeisen kerran Perttulan kirkossa viettämässä silloin ollutta „kirkkopyhää". Kotiuduttuaan kirkosta kertoi äiti tyttärelleen, ettei hän muista milloinkaan niin kevyesti nousseensa Kurjenmäen ahdetta ylös. (Lasten opettajana oli „Kouluäiti" hankkinut itselleen huoneet Kurjenmäen eteläiseltä rinteeltä, nykyiseltä Peltosen tontilta). Elämänsä viimeisenä iltana nukkumaan hankkiutuessaan hyräili äiti erästä virttä ja useampaan kertaan värsyä: Ei ole mulle olinpaikka suotu tääll' maailmas' matalas, vaan taivaas on mull' koti suotu pysyväinen iäisest. Murheissan ja iloissan sinne ole kiiruissan. Tytär kysyi opetteliko hän sitä vielä tuttua virttä. — Kuinka hän mieleeni tuli! vastasi äiti. Kävivät samaan sänkyyn nukkumaan ja seuraavana aamuna kun tytär heräsi huomasi äidin nukkuvan viimeistä unta iloinen onnekas ilme kasvoillaan. „Kouluäiti" kuoli 26. 3. 1875.

„Kouluäidissä" sammui miellyttävä, uhrautuva persoonallisuus. Yksi niistä, jotka käytännössä toteuttavat rakkauden käskyä: „Lahjaksi te saitte, niin lahjaksi myös antakaat!" Äidin usein esittämä toivo oli, että kaikki lunastetut sielut omistaisivat sen onnen, mikä on Jeesuksen sovintoveren hintana langenneille Aatamin jälkeläisille lahjoitettu. Raamattu ja Lutheruksen kirjallisuus olivat niitä lähteitä, joista äiti ammensi henkisen rikkautensa. Tästä rikkaudestaan jakoi äiti kanssaihmisilleen ympäristössään elämän ohjeita, lohdutteli kärsiviä sydämiä, rohkaisi autuustoivostaan epätoivoisia ja iloitsi iankaikkisuusonnestaan iloitsevien kanssa. Raamatun sana: „En minä kuole, vaan elän ja Herran töitä luettelen" on jatkuvasti toteutunut „Kouluäidin" muistoissa. Suvussa on säilynyt iäisyysasiain harrastus voimakkaana ja lisäksi kotiseudulla on isien ja äitien kertomat vireillä pitäneet muistoja „Kouluäidistä".

Forssan Lehdestä 22. ja 24. 8. —28.

Menneen polven tervehdys nykyajalle.

Mitä Viksbergin kutomon savupiippuun kätketty „aarrearkku" sisälsi.

Tässä lehdessä on jo mainittu, että Viksbergin kutomon vanhaa, v. 1877 rakennettua savupiippua purettaessa löydettiin sen huippuosassa toukokuun 27 p:nä lyijyarkku, joka sisälsi erinäisiä kirjoituksia, rahoja, postimerkkejä ja valokuvia. Allekirjoittanut on nyt tarkemmin tutkinut mainitut kirjoitukset. Puoleksi hiiltyneet paperiarkit ovat pysyneet sen ajan koossa, kuin pahasti himmentyneen kirjoituksen tulkitseminen on vaatinut. Nyt ne ovat tomuna ja tuhkana, mutta jäljennökset tallessa, ja kun paikkakuntalaisille lienee mielenkiintoista saada tervehdys menneeltä sukupolvelta ja tutustua pieneltä osalta paikkakuntaamme ja täkäläisiin oloihin puoli vuosisataa sitten, niin julkaisen kirjoitukset, allaolevaa ruotsinkielistä runoa lukuunottamatta ainoastaan käännöksinä, sillä Grubbensin runo v. 1877 rakennetusta ja nyttemmin puretusta savupiipusta, on, paitsi kuudella kielellä kirjoitettu, kuten jälempänä mainitaan, osittain puutteellinenkin — kaikkia sanoja ei ole hiiltyneestä paperista löydetty, toisia ajatuksia on ollut täsmälleen vaikea tulkita. Konttoripäällikkö O. Johanssonin käännökset ovatkin tehdyt vapaasti yrittämällä säilyttää pääajatukset. Runopuku ei Grubbensillakaan ole säännöllinen, vaan muuttelee se varsinkin kielten mukaan. Suomennoksessa on koetettu tyylillä ja runomuodolla saada korvatuksi alkuperäisen runon monikielisyys.

Sittenkun vuonna 1853 perustettu kutomo oli palanut tammikuun

13 p:nä 1877, rakennettiin samana vuonna uusi kutomo 560 power-looms-koneelle (mekaaniselle kutomakoneelle) insinööri Christ. Bruunin johdolla.

Päällystönä ja työnjohtajina Forssan Osake Yhtiön tehtaissa ovat nykyisin seuraavat:

A. Borgström, apulaisisännöitsijä.
T. Warburton, vanhempi, kehruumestari.
T. Warburton, nuorempi, kehruumestari.
T. Loynd, kutomomestari.
F. Grüne, valmistusmestari (apretör).
R. Meeske, lankavärjäri.
A. Stålström, kasööri.
R. Meyer, konttoristi.
Chr. Bruun, insinööri.
J. Hårdh, piirustaja.
V. Häfström, rakennusmestari.
V. Norring, pehtoori (inspector).
K. Toivonen, „
C. W. Vas, „
T. Schubert, mekaanikko.
F. Rydberg, puutarhuri.
F. Lundén, kirjanpitäjä.
H. Palmroth, opettaja.
S. Sundgren, „
F. Churman, kaupanhoitaja.
K. Nordanwehr, varastonhoitaja.
J. Granberg, kirjanpitäjä.
J. Sjöberg, koneenhoitaja.
H. Schoultz, kirjanpitäjä.
N. Ekström, ylileikkaaja (öfverskärare).
V. Söderlund, värjäri.
D. J. Björkstén on piirilääkäri, asuinpaikkana Forssa.

Forssassa on nykyisin kolme kauppapuotia, apteekki, lääkäri ja kaikkea lajia käsityöläisiä.

Forssan*) rautatieasemalle, jonne tietä vielä rakennetaan, on matkaa n. 18 virstaa; jokapäiväinen postinkulku on asemalle saatu aikaan vuosi sitten. Se kuljettaa päivittäin n. 50 kirjettä. Sanomalehtien luku, jotka täksi vuodeksi on tilattu, nousee yli 400.

Elokuun 1 p:nä 1877.

Rud. Meyer.

Vuoden 1877 alussa oli Forssan Osakeyhtiön manttaaliluetteloon otettu:

22 ulkomaalaista.
406 naimisissa olevaa henkilöä.
104 naimatonta miestä.
306 naimatonta naista.
165 alaikäistä lasta tehtaissa.
476 „ „

1475 yhteensä.

Käräjät pidetään kaksi kertaa vuodessa, tavallisesti helmikuussa ja syyskuussa. Varsinaisen tuomiokirjan pykälien luvun voi katsoa 150:ksi eli puolta vähemmäksi kuin mitä olosuhteet olivat 20 vuotta sitten, ja syy tähän lienee etsittävissä muuttuneessa paloviina-asetuksessa, kotipolton lopettamisessa ja korotetuissa ulosottosakoissa. Yleensä on esiintynyt sangen harvoja vaikeampia rikoksia.

Det dagas i vår finska bygd
och frihet gror i lagens skygd.
I fjerran tid. Hur är det då?
Jag frågar blott, men svar derpå
ger ändast häfden och dess tolk.
Gud skydde Finland och dess folk.

*) Nykyinen Matku.

(Käännös):

Jo huomen herääpi Suomen mailla,
On vapaus turvattu Suomen lailla.
Tuleva aika. Sitäkö ois vailla?
Vastausta saanen tuskin ma muusta
kuin aikakirjojen tulkin suusta.
Näin ma mietin, en muuta saa'a,
Jumala varjelkoon Suomenmaata.

Forssassa, elokuun 1 p:nä 1877.

A. Stålström,
varatuomari.

Savupiipun rakennustyöt aloitettiin maaliskuussa, jolloin perustuksen kaivaukseen ryhdyttiin. 174 paalua, joiden päällä savupiippu lepää, lyötiin sisään niin että kymmenellä viimeisellä lyönnillä ei ilmennyt suurempaa kuin ½ tuuman lasku. Paalut ovat maanpinnalta ylipäästään 16 jalan ja alipäästä 24 jalan syvässä. Vaakasuora perusta on tehty 14 parrusta, jotka ovat 8 tuumaa nelikulmassa. Graniittiperustukseen käytettiin 50 kuutiosyltä kiviä. Muuraukseen ryhtyi toukokuun 22 päivänä 8 muuraria ja työ lopetettiin elokuun 1 p:nä. Koko korkeus sokkelista laskien on 145 Englannin mittaa. Seinien paksuus on alhaalta 4 jalkaa ja ylhäältä 1 jalka. Kaikki tiilet, jotka käytettiin, oli tehty Lunttilassa. Vanha kutomo, joka oli rakennettu tiilistä .... (kokonainen rivi taitteessa mennyt rikki) tammikuun 1 p:nä, revittiin alas helmikuussa. Perustusta uudelle kutomolle alettiin raivata maaliskuun lopussa. Ainoastaan osa vanhasta perustuksesta takaseinällä käytettiin. Toukokuun 2 p:nä alettiin muurata. Rautaparrut ja pilarit, jotka käytettiin rakennuksessa, valettiin Forssan valimossa 15 viikossa. Kun tämä allekirjoitetaan, jatkuu työ toisen kerroksen muurauksessa, jossa osa palkeista jo on kiinnitetty. Lattiat tehdään sementistä rautakuonan kera ja katto lasketaan rautapelleistä. Otaksuttavasti tulee koko uusi tehdas olemaan tänä vuonna täydessä käynnissä.

Forssassa elokuun 1 p:nä 1877.

Ch. Bruun, johtava insinööri.
T. O. Schubert.

„Saksalaisten kaunis kieli
Eurooppata hallitsee.
Alle lippujensa mieli
koota kansat. Vallitsee
siunaus näin. Ikirauhaa
pauhaa Iso Isäinmaa".

„Nietu, pyhä isäinmaa on Venää;
Vot Suomi — veli —, ei tee se tenää".

„Ja nyt keisari taasen se katsastaa
yli saksain ja ryssäin maitten.
Nurin barbaarijoukot hän ratsastaa
kera ranskojen urhokkaitten."
„Pois turha loru, pois pieksäntä
suun ja riita,
kokoo voimasi hyvään ja karta pahaa.
Paina mieleesi oppi: on aika rahaa.
Vain suurin toimin suurta saavutetaan.
Niin vuodesta sataan me vaurastutaan.
Ja vihdoin kansaa Englannin kaik'
olla tahtoo vaan.

Kera yhden Jumalan, kera yhden kielen, kera yhden maan,
Kaik' pyrkii yhteen yhteisöön, jota suojaa rauhan viita".

Näin muurikivet keskenänsä haastelevat
ja kuvin uhkein tulevia maalailevat.
Ne hengessänsä näkee ajat uudet, komeet,
kun tehtaat valtavat ja suuret koneet
työn kaiken maailmassa suorittavat;
kun ihmisetkin lailla pääskyn lentää,
yli maitten, merten ilmalaivoin entää,
ohjaten vain joskus matkan huiman
luo kirkontornin, luo savupiipun tuiman;
niin komein lennoin kaartelevat.

Ma seison milloin vantterana työssä
ma ohjaan milloin majakkana yössä.
Vaik' sormin mustunein, ma viittaan korkeuksiin.
Kun hetki lyö, ma sorrun maisiin mataluuksiin
mut' ihmisille näytän silloin aarteen soman
yhtä toista,
monen moista
sekä synnyintodisteeni oman.
Näin työni olen tarkoin ma loppuun saattanut,
ma tehnyt olen kaiken, mi mulle kuulunut.
Lämmöllä isäinmaalle ma aina hengitin,
ma nousin maasta, toimin, taas maahan lysähdin.

„Niin tähtiin vihdoin käydään" —
niin minäkin.

Elokuun 1 päivänä 1877

D. W. af Grubbens.

Insinööri D. W. af Grubbens oli Tammelan sen aikuinen ensimäinen runoilija ja siksi kait häneltä oli yllämainittu runo erikoisesti pyydetty, vaikka hän ei kuulunutkaan Forssan Osake Yhtiön virkakuntaan. Silloisille oloille kuvaavaa on, että vaikka runossa käytettiin saksan, venäjän, ranskan, englannin, ruotsin ja latinan kieltä, ei suomen kielellä mainittu sanaakaan, sen paremmin kuin muissakaan arkun kirjoituksissa. Elettiin muuten Saksan—Ranskan välisen sodan aikoja, mikä runossakaan ei voinut jäädä koskettelematta. Muuten on merkille pantava Grubbensin kaukonäköisyys, kun hän perin nykyaikaisesti puhuu lentoliikenteestä.

Arkussa oli myöskin kaksi valokuvaa, nim. kauppaneuvos A. W. Wahrenista, josta muuten ei mainita sanaakaan koko arkun sisällössä, sekä valokuva Viksbergin kutomon raunioista. Se ilmoitetaan otetun

heti palon jälkeen, ja sillalla näkyy suuri väkijoukko. Vahinko vain, että kuva on käynyt niin ruskeaksi, ettei sitä mitenkään voi painattaa eikä siitä selkoa saada. Kun on luultavaa, että valokuvasta otettiin useampia jäljennöksiä, joita voi vielä olla vanhoilla tehtaalaisillakin, niin olisi toivottavaa, että se saataisiin museoon.

E. Aaltonen.

Forssan Lehdessä 27. 8. —28.

Säilyttäkää isienne kätten töitä!

Pakinaa Tammelan vanhoista rakennuksista.

Muutamia huomioita aitoista, riihistä ja umpikartanoista sekä niiden vaiheilta.

Sen runsaan viikon aikana, joka allekirjoittaneella oli Hämäläis-Osakunnan tutkimus- ja keruuretken yhteydessä tilaisuus heinäkuussa tutustua vanhaan Tammelaan, etupäässä Portaan, Kallion, Liesjärven ja Riihivalkaman kylissä, saatoin yllätyksekseni monen monta kertaa todeta, miten toisenlaista sentään on itse nähdä oikein „luonnossa" se, minkä etukäteen kuvauksista ja kirjoituksista on tuntevinaan muka hyvinkin.

Kyllähän olin umpipihoista kuullut, vieläpä jonkun nähnytkin läntisimmässä Suomessa muutamaa viikkoa ennemmin, mutta Tammelassa niitä oli vielä jokseenkin joka kylässä — tosin kyllä väistymässä uudemmanmallisen rakennusjärjestyksen tieltä. Ja kiukkuriihestäkin jotakin olin tietävinäni, vaikka en ollut ennen omin silmin sitäkään nähnyt. Nyt vasta kumminkin oikeammin ymmärrän sekä umpipihajärjestyksen että kiukkurin, kun olen monta kertaa saanut molemmatkin läpikotaisin katsoa ja tarkastaa. Näitä kahta seikkaa pidän omasta puolestani mielenkiintoisimpina Tammelan-kokemuksinani. Kolmanneksi tahtoisin mainita monet kauniit aitat rinnuksineen, lakkoineen ja vanhanaikaisine jalustoineen — ja samalla olisi mainittava myös saunat ja tavalliset riihet.

Vanha tiheä kyläryhmitys on jo kokonaan Tammelastakin hävinnyt. Hykkilä on hajaantunut, Portaassakaan ei ole enää varsin ahdasta, mutta um-

pinainen piha, s.o. sellainen, että asuinrakennukset ja ulkohuoneet muodostavat nelikulmaisen suljetun ryhmän, jonka keskellä oleva pihamaa jakautuu aidalla kahtia, pihaksi ja tarhaksi, on vielä jäännöksenä vanhoilta ajoilta, muutamin paikoin oikein hyvinkin säilyneenä (Kallion kylän Ryhtä ja Mattila esimerkiksi).

Syynä tuohon omituiseen linnamaiseen ryhmittämiseen mainitaan useimmin turvallisuus: susia ja rosvoja vastaan oli varauduttava niin, että kartano voitiin porttiveräjällä sulkea yöksi kokonaan umpeen. Mainitaanpa vanhoilta ajoilta, että ulospäin ei tuollaisesta talolinnasta ollut ainoatakaan ikkunaa tai luukkua. Mutta tutkijat ovat esittäneet myös sellaisen otaksuman, että umpinaisen pihajärjestyksen syntyyn on vaikuttanut huomattavasti vanhan ajan maiden jako: kylän talojen tonttimaa on jaettu talojen kesken niin, että kukin on saanut siitä nelikulmaisen osansa, ja sen reunoja myöten on rakennukset sijoitettu kehään, jotta tonttimaa tulisi niin tarkoin käytetyksi kuin suinkin.

Tietenkään nykyisiä umpipihoja ei ole juuri näiden syiden takia tarvinnut sellaisiksi rakentaa, koskapa moni tällainen kartano on erillänsä, yksinään, jolloin ei ole ainakaan ahtaus pakottanut. Mutta vaikuttajana on ollut toinen syy: perintötapa. Tuollaiseen järjestykseen on totuttu, sitä on sovellettu paljon myöhemminkin rakennettaessa, sanoisimmeko vaistomaisesti. Vasta uusimpana aikana on ryhdytty hajoittamaan piharakennuksia erilleen. Ja vähitellen loppuu koko umpipihajärjestys.

Kylien ja talojen ulkonäkö muuttuu silloin. Tiheät ryhmät väistyvät, päärakennukset rakennetaan erilleen, tehdään komeat maalatut ulkokartanot — käytännölliset ja mukavat, niinkuin uusi aika vaatii. Vanha, jolla on monta kertaa suuri arvo muistona, perintönä esi-isiltä, se joutuu epäkäytännöllisenä, ahtaana ja lahona purettavaksi. Nykyajan kannalta se on vain edistysaskel, uuden ajan voitto — mutta kunnioittaaksenne menneitä polviä säästäkää kartanoistanne aina jotakin, ja jos ei muuta, niin valokuvauttakaa vanhat pihanne, porttikäytävänne, päärakennuksenne ja umpipihojen-

ne kodikkaat nurkkaukset. Sitä ette varmaan kadu, ja kun voitte lapsillenne joskus näyttää kuvia siitä, miten ennen asuttiin, on se aivan toista kuin kertoa se heille suusanallisesti.

Kiukkuri on vain länsi-Suomessa tunnettu riihimuoto. Kun saattaa tavata talojen vanhuksia, vapisevia ukkoja, jotka eivät tunne sellaista riihtä ja vakuuttavat, ettei sitä ole koko Tammelan pitäjässä, täytyy heti aluksi sanoa, että kiukkurilla ymmärretään sellaista varsinaisen riihen vieressä olevaa huonetta, jossa kiuas on ja josta lämpö lasketaan riiheen. Toisin sanoen: kiuas on eri huoneessa ja elot

Liesjärven Sillanpäässä tapasimme ensinnä kiukkuririihen. Se on pieni, korkeahko, malkakattoinen rakennus, jonka toisessa päässä on yksilappeisella katolla varustettu kiukkuri. Luvaa ei ole, on vain riihen edustalla lakanalusta, jossa on lattia. Siinä tapetaan elot. — Astukaamme pienestä ovesta kiukkuriin. Vajaan kolmen metrin levyinen huone ei sisällä oikeastaan mitään muuta kuin kiukaan, jonka pesän suu on oveen päin matalahkossa syvennyksessä. Kiuas täyttää melkein koko huoneen pohja-alan. Sen yläpuolella on kaksi ortta, joilla on kuivattu tarvepuita ja lihoja. Väliseinässä on matalia ja leveitä luukkuja, joista lämpö päästetään riiheen. Riihen puolella taas ei ole muuta kuin parret ja niiden yläpuolella yksi loitto. Takana on riihikoppi eli jonkinlainen riihilato, johon oljet ja muu rehu pannaan.

Sellainen se vain on — ei mitään niin merkillistä kuin nyt jo otaksuisi, kun näin paljon olemme siitä puhuneet. Mutta kuitenkin: kiukkuri on hyvin vanha muoto, sitä tavataan enää rajoitetulla alalla, ja muutaman ajan perästä se on kokonaan hävinnyt muistojen joukkoon. Jok'ainoa, mitä sitä on jäljellä, on arvokas jäännös tätä lajia riihtä. Liesjärven Mäntylän kiukkuri on sen verran toisenlainen, että siinä on lava, ja se on siis samalla sauna. Tämän seikan panemme erikoisesti merkille samoin kuin Sillanpään kiukkurin kiukaan yläpuolella olevat orret. Mäntylän riihirakennus on sitäpaitsi suurempi: siinä on kiukkuri + riihi + luva + lato perättäin. Ja Riihivalkaman

Anttilan kiukkuririihi on vielä suurempi. Siinä on samat huoneet: kiukkuri, riihi, luva ja lato, mutta rakennus on mittasuhteiltaan paljon isompi. Itse kiukkuri on vain parin metrin levyinen sisältä, ja kiuas salmistokivineen täyttää koko takaosan. Mäntylän kiukkurin kiukaan vieressä on tilaa ja peräseinässä luukkukin.

Kaikki nämä kolme kiukkuririihtä (pari muuta vielä kuuluu olevan Tammelassa) ovat siis jollakin tavoin erilaiset keskenään. Mutta se, mikä niissä on yhteistä, on nyt meidän kannaltamme mielenkiintoisinta. Se on tuo erillinen kiuashuone. Mäntylän vanhaisäntä sanoo, että kun piti riihi tehdä vanhasta pienestä saunasta, oli tehtävä kiukkuri, ja Sillanpään riihen kuuluu joku Viiki, entinen sotilas, rakentaneen vajaan 100 v. sitten. Olisiko kiukkuri näissä tapauksissa siis vain jotenkin tilapäinen? Mahdollisesti — mutta asia on taas sama kuin umpipihoista puhuessamme: nykyiset kiukkurit eivät ehkä ole muuta kuin vanhalta perintämuistolta rakennetut jonkin joskus nähdyn tai kuullun mallin mukaan. Tieto siitä, olisiko kiukkuri parempi kuin tavallinen riihimuoto, on jokseenkin epämääräinen. Mutta kiukkuriahan on suurissa taloissakin ikäänkuin näytteeksi. Se ei siis kuulu mihinkään tilapäiseen käytäntöön Tammelassakaan, jos kylläkään ei liene kovin yleinen ollut ennenkään, niinkuin voi kertomuksista päätellä.

Tutkimuksien mukaan kiukkuri voi olla jäännös ikivanhasta riihityypistä. Lyhyesti kertoen tutkijat otaksuvat riihen kehittyneen suomensukuisten kansojen keskuudessa riu'uista tehdystä keilamaisesta kodasta, jonka ulkopuolelle ladottiin lyhteet, päät sisäänpäin, ja jonka alla pidettiin valkeaa elojen kuivattamiseksi. Tällainen tulenvaarallinen kuivaaminen tuli turvallisemmaksi, kun tulen sijaa madallettiin kuopalle, ja niin vähitellen rakenne kehittyi jaksoittain siihen suuntaan, että tulisijaan kaivettiin erityinen käytävä sivustapäin, kehittyi kiuas, josta lämpö laskettiin ylöspäin varsinaiseen riiheen, missä keilamaisen riukukodan ympärille muodostui tuulen- ja sateensuojaksi seinää ja kattoa, lopuksi umpinainen seinälli-

nen suoja. Riu'ut siirtyivät nyt parsiksi ja keilamainen muoto hävisi — oli tultu suurin piirtein meidän nykyistä riihtämme vastaavaan kehitysasteeseen. Kiuas jäi maanalaiseksi, siihen eri käytävä myös — ja on otaksuttu nyt, että kiukkuri olisi myöhäinen jäännös tätä muinaista riihityyppiä. — Toisaalta on kiuas siirtynyt riiheen, ja tämä tyyppi on levinnyt paljon laajemmalle kuin kiukkurimuoto. Huomattava on, että itä-Venäjällä suomensukuisilla kansoilla on vieläkin tuollaisia maanalaisia käytäviä, keilakotia ja vaillinaisia seiniä ja katoksia riihissään. Puiminen suoritetaan tantereella.

Ei tarvitse tietystikään välttämättömästi otaksua, että nykyinen kiukkuri olisi suoranainen jäännös tai selvä jatko tuosta alkeellisesta maan alle kaivetusta tulisijasta. Voisihan se olla turvallisuussyistä muodostunut — tulenvaarahan on paljon pienempi, kun riiheen ei tarvitse tulta viedä ollenkaan, ja sitäpaitsi lämmön järjestäminen on sangen mukavaa kiukkurista päin.

Tiedetään vanhoilta ajoilta myös, että asuinpirttiä on käytetty riihenä ja saunana. Oli miten oli, mutta onpa kuin jonkinlaisena myöhäisenä, vaistomaisesti toteutettuna samanlaisena piirteenä voisi pitää noita Sillanpään ja Mäntylän kiukkurien erikoisuuksia: toisessa orret kuin vanhassa pirtissä tai saunassa ja toisessa suorastaan saunanlava. Länsi-Suomessa voi kyllä pikkuoloissa tavata saunan, jossa kuivataan elot — se on samaa lajia yhdistelmää, mutta vain päinvastoin. Joka tapauksessa Tammelankin kiukkurit ovat vanhaa perua ja sellaisina huomioon otettavat. Ja kun ne ovat niin harvinaisia nykyisin, ovat ne sitä arvokkaammat muistot — vaikka emme antaisikaan edellä kerrotulle teorialle muuta kuin hatarien otaksumien ja mahdollisuuksien arvon. Voihan olla, että ne eivät pidä paikkaansa, mutta ne voivat myös pitää.

Kaiken kaikkiaan: kiukkuri on mielenkiintoinen, melkein kuin sattumalta säilynyt muoto vanhaa taitoa. Niitä on ehkä useampiakin vielä Tammelassa, mutta joka tapauksessa näyttää siltä kuin nykyaika ei säästäisi tätäkään vanhan ajan jäännöstä kauan. Ehkä

tuleva miespolvi jo kuulee harvinaisuutena kerrottavan, että oli ennen sellaisia ja sellaisia riihiäkin. Silloin uudenaikainen kuivausriihi on jo hävittänyt tavallisenkin riihen. Toivottavasti kehitys ei tee sitä aivan yhdellä kertaa, niin että tuo vakavan harmaa rakennus säilyy vielä siellä täällä arvossaan muistona ajoilta, jolloin tehtiin työtä aamuyöstä iltapimeään ja jolloin leipä oli lujemmassa kuin nyt koneiden aikana.

Aitta pysyttelee ihan kartanolla, mutta ei muuta paljonkaan muotoaan niinkuin riihi, joka saa viereensä kaikenlaisia katoksia ja lautakopperoita. Aitta on yksinäinen, vanha ja omalaatuisensa. Sitä on siirretty montakin kertaa, mutta aina se on samanlainen. Alla on jalusta hiiri- ja rottalautoineen, porras edessä, lakka ja rinnus oven yläpuolella. „Orjankäsi" kannattaa uskollisesti lakkaa, ja jos seinästä ulkonee hirrenpäitä sitä kantamaan, on niiden leikkauksissa jäljellä kauniita todistuksia vanhasta hyvästä työstä, jolloin pikku seikat tehtiin huolella ja aistikkaasti. Kaunis 6-kulmainen sulkanurkka kuuluu aittaan. Sekin rupeaa vähenemään, vanhat rakennukset rapistuvat ja uusi aika ei enää ehdi kaavailla kauniita nurkkia, vaan lyö sinkkanurkan ja laudan päälle. Säilyttäkää, säilyttäkää, älkää kevytmielisesti pirstatko isienne kätten töitä!

Aitan sisällä on monesti jotakin, mikä panee mielen hartaaksi. Välilattia voi olla niin valtavista puolikkaista tehty, että nykyisin sellaisia puita saisi etsiä. Kaunis teko on se, että eräs isäntä on uudenaikaiseen jyväaittaansa laatinut välikaton vanhan aitan lankuista — aivan kuin pojilleen muistoksi: noin ne teki isät ennen, kun ne lujaa tekivät. Ja eräässä toisessa aitassa näin jyvälaarin etuseinänä vain yhden ainoan lankun. Se se oli puu: lohkomalla kirveellä veistetty jättiläishongan kappale, joka panee nykyajan muutamatuumaiset laudat häpeämään. Kunpa se ja monet sen aikalaiset aittojenne ja muiden rakennustenne suojissa saisivat säilyä todistamassa vakuuttavammin kuin tällaiset pakinat siitä ajasta ja sen ajan ihmisistä, jolloin esivanhempien työ loi paljon nykyajan vauraudelle. Pienikin jäännös, kun sitä rak-

kaudella hoidetaan ja säilytetään — ei sen tarvitse olla rakennus tai sen osa, vaan se olkoon mikä tahansa menneiden polvien jättämä muisto, esine, sana, muistotieto, kertomus tai tapa —, kun sitä vaalitaan menneiden polvien kunnioittamiseksi, niin silloin täytetään kauniisti neljännen käskyn sanaa: Kunnioita isääs ja äitiäs —.

Hannes Teppo.

Forssan Lehdessä 31. 8. 28.

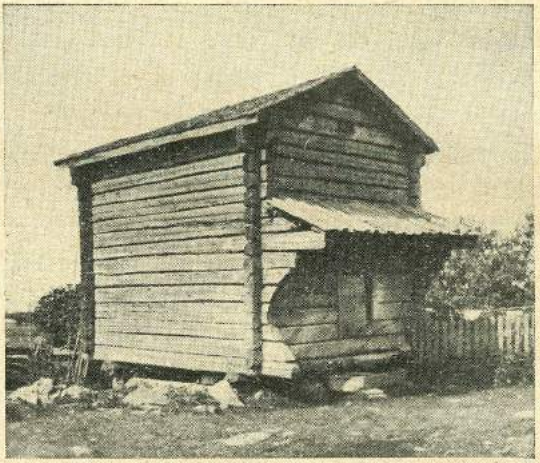

Kaunis aitta Kallion Ryhdän talossa.

Oikaisuja: S. 46: toinen palsta, 1 rivi: kiukkuriihestäkin, p. o. kiukkuririihestäkin.

S. 48: ensi palsta, keskellä loppuvasta kappaleesta puuttuu viimeinen rivi: (— — ja elot) kuivataan eri huoneessa.

Viinan poltosta, myynnistä ja kuljetuksesta entisinä aikoina.

Forssan Lehdelle kirjoittanut
Jalmari Matisto.

Viinanpoltto-oikeus entisinä aikoina oli maanomistajilla, eikä kukaan muu kuin maanviljelijä saanut maaseudulla harjoittaa paloviinan polttoa. Jos viljelijä itse ei halunnut tätä oikeuttansa käyttää, sai hän, jos tahtoi, luovuttaa oikeutensa yhdelle tai useammalle asukkaalle tiluksillansa kuitenkin sellaisilla ehdoilla, ettei viinapannujen tilavuus yhteensä ollut suurempi kuin hänen manttaalillensa laillisesti oli tuleva ja että hän maanomistajana meni takuuseen siitä, että kruunu sai säädetyn polttoveron.

Polttoaika oli määrätty kahdeksaksi kuukaudeksi vuodessa, nimittäin lokakuun alusta toukokuun loppuun, joten siis kesäkuukausina ei saanut polttaa. Tätä aikaa joskus erinäisillä määräyksillä vähennettiin.

Pannujen tilavuus oli tarkoin asetuksilla määrätty. Esim. koko manttaalin talo sai polttoa varten pitää pannun, jonka vetoisuus oli 50 kannua ja josta veroa piti suorittaa 12 leiviskää rukiita; puolen manttaalin talo 34 kannun vetoisen, josta vero teki 7 leiviskää, ja neljännesmanttaalin talo 26 kannun vetoisen neljän ja puolen leiviskän verovelvollisuudella. Veron sai maksaa joko viljassa tai rahassa.

Viinan tisleeraus erikoisella 6 kannun pannulla oli luvallista koko vuoden niillä, joille tuo poltto-oikeus annettiin, saaden aina pitää tällaisen pannun talossansa.

Kuten edellisestä on selvinnyt, ei muilla kuin maanomistajilla ollut poltto-oikeutta, eivätpä saaneet pitää edes polttovehkeitäkään luonansa, ei omia

eikä toisten. Jos sellaista tapahtui sakotettiin siitä 9 rupl. 60 kop. ja polttovehkeet tuomittiin menetetyiksi. Salapolton harjoittamisesta sakotettiin heitä ensi kerralla 21 rupl. 60 kop. sekä jokaiselta muulta kerralta 43 rupl. 20 kop. hopeassa, menettäen samalla joka kerta kojeet ja poltoksensa. Kun luvattomalla pannulla tahi muulla laittomalla tavalla poltti viinaa vaikka häneltä polttoon olikin laillinen oikeus menetti armotta polttokojeensa saaden sakkoa ensi kerralta 14 rupl. 40 kop., toiselta 28 rupl. 80 kop. menettäen myöskin poltto-oikeutensa neljäksi vuodeksi, joutuipa vielä maksamaan määrätyn veronkin tältä kieltoajalta. Luonansa ei saanut pitää, vaikka poltto-oikeus olikin, useampia kojeita, ainoastaan omansa. Kenen hallussa sellaisia tavattiin, myytiin ne 14 päivän kuluessa löydön jälkeen taikka vietiin kruunupalvelijan huostaan tai rikottiin hänen läsnäollessaan kelvottomiksi. Sakkoa tuli tästäkin 14 rupl. 40 kop. hopeassa.

Kesäkuukausina, jolloin kielto oli voimassa, tuli kruunupalvelijan omistajan kustannuksella sinetillä lukita kaikki muuratulla pannulla varustetut viinanpolttohuoneet. Tällaisen sinetin rikkomisesta sakotettiin 24 ruplaa. Irtaimet pannut hattuinensa tuli 8 päivän kuluessa polttoajan jälkeen viedä pitäjän yhteiseen säilytyspaikkaan, josta ne saatiin taas takaisin 8 päivää ennen polttoluvan alkua. Se omistaja, joka ei vienyt sinne säilöön, menetti pannunsa.

Kun manttaalin omistaja kieltoajalla harjoitti polttoa, menetti hän ensinnäkin kojeensa sekä viinat ja mäskit saaden sitten sakkoa ensi kerralta 21 rupl. 60 kop., toiselta kaksinkertaisesti ja kultakin kerralta sen jälkeen 72 rupl. hopeassa menettäen vielä toisen kerran perästä kuudeksi vuodeksi poltto-oikeutensa joutuen silti näiltäkin vuosilta suorittamaan polttoveronsa. Jos häneltä kieltoaikana tavattiin mäskiä, menetti hän sen saaden vielä sakkoa ensi kerralta 9 rupl. 60 kop. sekä kaksi vertaa toisilta kerroilta. Polttoajan ollessa lyhemmän kuin 8 kk. vuodessa sai mäskin valmistuksen aloittaa kolmea päivää ennen polttoajan alkamista.

Luvattomasta poltosta joutui

mies vastaamaan vaimonsa sekä muun kotiväkensä puolesta. Ellei mies asunut talossa eikä ehkä ollut kehoittamassa väkeänsä tällaiseen tekoon, joutui palkollinen maksamaan sakot.

Kenellä tahansa oli oikeus ilmiantaa polttoa, myyntiä ja muutakin laittomuutta tällä alalla, eivät kuitenkaan lapset vanhempiansa eivätkä palvelijat isäntäväkeänsä. Mutta ainoastaan maaviskaaleilla ja kruunupalvelijoilla oli oikeus toimittaa maalla etsintää luvattomasta poltosta ja luvattomien polttokojeista sekä panna ne takavarikkoon. Ilmiannon ollessa perätön joutui ainoastaan sen tekijä edesvastuuseen.

Yleinen syyttäjä eli viskaali, joka rikkoi itse paloviina-asetuksia vastaan, sakotettiin kaksinkertaisesti sekä tuomittiin menettämään virkansa.

Niistä sakkorahoista, jotka tuli luvattomasta poltosta, myynnistä ja polttokojeitten pitämisestä, lankesi kihlakunnalle kolmas osa sekä kaksi kolmattaosaa syyttäjälle. Samalla tavalla jaettiin nekin rahat, jotka saatiin myydyistä kojeista. Sakkorahat otettiin sekä irtaimesta että kiinteästä omaisuudesta niin pitkälle kuin sitä riitti. Tavaran loppuessa kesken, sovitettiin loppu ruumiin rangaistuksella. Polttoon ja juopumukseen kuuluvat rikokset tutkittiin välikäräjissäkin, jos asiat niin vaativat. Elleivät asianomaiset sekä todistajat olleet saapuvilla, tuotiin heidät omalla kustannuksellansa. Rikollisen täytyi korvata yleisen syyttäjän ja todistajain kulut sekä protokollan ja tuomion, jos tuomari vaati.

Viinan myynnistä oli säädetty, että ainoastaan maanomistajat maalla sekä sellaiset kaupunkilaiset, joilla oli polttooikeus, saivat viinaa myydä ja kaupunkiin kuljettaa. Kestikievareilla sekä ravintomajan pitäjillä oli erikoinen lupa viinanmyyntiin. Ulkomailta ei saanut paloviinaa tuoda Suomeen.

Luvatonta viinan myyjää sakotettiin ensi kerralta 14 rupl. 40 kop. hopeassa sekä muilta kerroilta kaksinkertaisesti. Luvallinen myyjäkään ei saanut myydä vähempää kahta korttelia kerralla, eikä kaupungissa ja markkinoilla yhtä kannua vähempää. Viinaa ei saanut myydä torilla, ei kadulla eikä avonaisella markkinapaikalla,

vaan oli se vietävä mitattavaksi ostajan majapaikkaan. Tämän asetuksen rikkomisesta sakotettiin ensi kerralta 9 rupl. 60 kop. hopeassa ja jokaiselta seuraavalta kerralta kaksinkertaisesti. Kun rikos tapahtui markkinoilla tai kaupungissa, menetti myyjä myöskin viinansa. Henkilöllä, jolla ei ollut lupaa myydä viinaa vähempää kuin kaksi korttelia kerralla, kiellettiin saman sakon uhalla sallimasta ostajan nauttia viinaansa paikalla eli myyjän talossa.

Kestikievarit eivät saaneet viinaa myydä vähitellen muille kuin matkustavaisille. Kokonaan se oli kielletty pyhä- ja juhlapäivinä, ollen kuitenkin matkustajat poikkeusasemassa. Joka tähän rikokseen teki itsensä syypääksi, sakotettiin samalla pyhäpäivän rikoksesta. Huutokaupoissa ja muissa väenkokouksissa oli myynti niinikään kokonaan kielletty.

Laki oli ankara sille, joka jatkuvasti yritti harjoittaa salakrouvausta eli luvatonta viinanmyyntiä. Sai istua lisäksi yhtenä sunnunt. jalkapuussa, jos toisen kerran joutui kiinni rikoksesta. Kolmannesta ja sitä seuraavilta kerroilta lähetettiin yleiseen työhön kuuden kuukauden ajaksi.

V. 1863—64 valtiopäivillä talonpoikaissääty luopui vanhasta etuoikeudestaan kotiviinanpolttoon. Ja „vuonna kuusikymentäkuus tuli Suomeen laki uus: viinaa kiellettiin polttamast, juomapäiviä viettämäst'. Maalisk. 2 p. 1865 annetulla asetuksella lakkautettiin kotiviinanpoltto, ja maalaiskunnille annettiin oikeus täydellisesti kieltää viinan valmistus ja myynti maaseudulla. Paloviinaa sai siitä lähtien valmistaa ainoastaan suuremmissa tehtaissa määrättyä valtiolle menevää veroa vastaan.

Forssan Lehdessä 3. 9. 28.

Palvelijoista entisinä aikoina.

Forssan Lehdelle kirjoittanut
Jalmari Matisto.

Miespolven aikana on olosuhteet palvelusväestöönkin nähden paljon muuttuneet. Nykyajan palvelijalla ovat olot toisenlaiset kuin ennen. Tavat ja asetukset muuttuvat, niinpä tälläkin alalla hyvin huomattavassa määrässä.

Entisinä aikoina tuli mennä palvelukseen kaikkien, jotka olivat 15 vuotta täyttäneet, elleivät he harjoittaneet jotakin luvallista elinkeinoa, esim. käsityöammattia tai muuta sellaista, tai jos heillä oli pieniä lapsia tahi vanhoja ja sairaita vanhempia hoidettavana. Muuten heitä pidettiin kulkulaisina. Alaikäiset eivät kuitenkaan saaneet mennä toisten palvelukseen, jos vanhemmat itse tahtoivat heitä pitää apunansa. Alaikäinen ei saanut ilman vanhempainsa lupaa muuttaa siitä palveluspaikasta, johon hän oli heidän luvallaan sijoitettu.

Huolimattomalle sekä pahankuriselle palvelijalle, joka laiskasti toimitti tehtävänsä tai oli sopimaton ja siveetön käytöksessään, tuli isännän antaa nuhteita ja kotikuritusta, mitkä palvelija sai nöyrästi kärsiä opiksi ja ojennukseksi. Ellei hän tästä ojentunut, oli isännällä oikeus ajaa hänet pois talostansa tarvitsematta maksaa palkkaa niskoittelijalle. Jos palvelija ei totellut lähtökäskyä, tuli asiasta tehdä ilmoitus kruunun voudille tai nimismiehelle, jotka toimittivat häädön, jos isännän syytöksissä oli todistettavasti perää. Jos isäntä oikeudessa syytti palvelijaansa sellaisista rikoksista, joihin ei kotikuri vaikuttanut tullen tämä laillisesti toteennäytetyksi, sai palvelija antaa

pestinsä takaisin, menettäen samalla palkkansa, vieläpä sai tekemänsä vahingot korvata. Sama oli laki, jos palvelija moitti talon ruokaa, pilkkasi ja panetteli hallitusväkeänsä, tai jos hän ei arkipäivinä suostunut lähtemään hänelle määrättyyn työhön. Sitäpaitsi hän sai tällaisista rikoksista sakkoa ensi kerralta 3 ruplaa ja toiselta 6 rupl. sekä kolmannelta ja sitä useammalta 12 rup., vieläpä yhtenä pyhänä jalkapuurangaistuksenkin siihen aikaan kuin tällainen rangaistusmuoto oli vielä voimassa. Jos palvelija löi emäntäänsä tai isäntäänsä, sai hän tällaisesta rikoksesta 32 paria raippoja sekä naispalvelija 24 paria eli 24 päivää vesileipävankeutta. Kun rikos tapahtui pikaisuudessa, pääsi mies 18 parilla ja naispalvelija 14 parilla eli 16 p. vesileipävankeudella. Haukkumasanoista isäntäväkeä kohtaan sai sakkoa neljä kertaa enemmän kuin muuten tuollaisista sanoista rangaistiin.

Kun palvelija oli kelpo ihminen, säännöllinen elämäntavoissaan ja pysynyt palveluspaikassaan esim. 30 vuotta, tuli isännän elättää hänet loppuikänsä palvelijan tultua työkyvyttömäksi. Siinä tapauksessa tuli tällaisen palvelijan saada elatuksensa seurakunnalta, jos isäntä oli kykenemätön elättämään.

Palvelijain muuttaminen tapahtui 1 p:nä marraskuuta. Viikon sai hän pitää lomapäiviä, mutta sitten oli jälleen astuttava toimeensa. Ellei hän saapunut, tuli isännän mennä kruununpalvelijan luokse ja siellä näyttää toteen, että hän on esittämänsä henkilön laillisesti pestannut, jolloin hän sai virka-apua palvelijan noutamisessa. Niskoitteleva sai palvella 3 kuukautta palkatta sekä korvata aiheuttamansa vahingon. Tällaiset tapaukset, että täytyi käyttää kruunun miesten apua, olivat kuitenkin harvinaisia Lounais-Hämeessä 70—80 vuotta takaperin. Uudessa palveluspaikassaan piti tulokkaan heti näyttää isännälle papinkirjansa sekä kahden viikon ajalla seurakunnan papistolle.

Karkaamiset palveluspaikasta olivat myöskin verrattain harvinaisia tapauksia 70—80 v. takaperin. Jos sellaista tapahtui, oli isännällä oikeus lain mukaan tuottaa palvelijansa takaisin, jolloin karkuri me-

netti puolen vuoden palkkansa ja sai sitäpaitsi korvata vahingot. Isäntäkin sai rangaistuksen, jos syyttömästi karkoitti palvelijan talostansa. Hän sai ensinnäkin suorittaa hänelle täyden vuoden palkan sekä korvata palvelijallensa aiheuttamat vahingot. Jos isäntä kieltäytyi maksamasta sovittua palkkaa, tuomittiin se häneltä ja sai isäntä vielä maksaa puolet tästä summasta sakkoa, mikä tuli palvelijan hyväksi. Isännän kuoleman johdosta tuli palvelijan jatkaa palvelustansa vuoden loppuun, jos perilliset niin tahtoivat. Elleivät he tahtoneet pitää tätä laillisesti pestattua palvelijaa, saivat he maksaa hänelle palkan vuoden loppuun ja vielä lisäksi kohtuullisen elatusrahan siihen asti, kunnes tuo palvelija onnistui saamaan uuden paikan itsellensä.

Laillisesta pestauksesta oli tarkat säännökset olemassa. Oikealla ja laillisella päästökirjalla eli „ulossetelillä" viimeisestä palveluspaikastaan varustetun palvelijan sai isäntä ottaa palvelukseensa sekä antaa hänelle sovitun pestirahan. Pestirahan vakuudeksi sai isäntä ottaa tuon „ulossetelin" ja siten oli laillinen pestaus tapahtunut. Se sitoi vuodeksi palvelijan isäntäänsä. Muu pestaus oli luvatonta ja sakotettiin isäntää laittomuudesta 6 riksiä ja 32 killinkiä sekä palvelijaa 3 riksiä ja 16 killinkiä. Pestiksi annettu raha jaettiin kahtia, josta puolet sai ilmiantaja sekä toisen puolen seurakunnan vaivaiset.

Palvelijan päästökirjassa tuli olla mainittuna: 1) hänen täydellinen nimensä, missä talossa, pitäjässä, kylässä ja läänissä hän on syntynyt; 2) kuinka kauvan hän on päästökirjan antajaa palvellut, 3) hänen maineensa, kunniallisuutensa ja siivollisuutensa; 4) miten on palveluksensa suorittanut; 5) jos hän on pystyväinen ollut johonkin erikoiseen käsityöhön; 6) vakuutus siitä, että hän on vapaa toisen palvelukseen. Todistus täytyi isännän nimellänsä taikka puumerkillänsä vahvistaa ja vielä vakuudeksi panna siihen säätynsä ja asuinpaikkansa. Jos muunlaisen todistuksen antoi, sakotettiin isäntää pankkoriksillä, jos uusi isäntä syytteen nosti. Sellainen isäntä, joka ei ulossetelissä tiedoittanut palvelijansa kelpoisuutta taikka

hänen pahoja vikojansa, sakotettiin ensi kerralta 6 riksiä ja 32 killinkiä pankossa sekä kaksinkertaisella sakolla jokaiselta muulta kerralta. Laki suojeli palvelijoita, etteivät isännät saaneet valheita panna näihin ulosseteleihin. Palvelijoilla oli oikeus ensi käräjillä panna isäntä syytteeseen vääristä todisteista. Sakkoa tuli että tärähti, elleivät kirjoitukset pitäneet paikkaansa. Samoin sai isäntä sakkoa 6 riksiä 32 killinkiä pankossa, jos kielsi ulossetteliä antamasta. Ellei palvelija saanut seteliä ja isäntä oli poissa kotoa pitemmän ajan, eikä palvelijan käynyt pitemmältä odottaminen, tuli hänen ottaa kahden vieraan miehen todistus siitä, että on oikealla ajalla pyytänyt eroa saamatta päästökirjaa. Tämä todistus oli palvelijalle pätevä päästäksensä uuteen paikkaan. Harvemmin sattui sellaista, että palvelija itse kirjoitti itsellensä päästökirjan väärentäen siihen isäntänsä nimen. Sellaisesta seurasi muuten rangaistuksena kunniansa menettäminen, sakkoa 40 taaleria sekä vahinkojen korvaaminen.

Isännällä oli oikeus ottaa niin monta palvelijaa kuin hän tilallansa töissänsä tarvitsi. Heistä tuli sitten tehdä tarkka ilmoitus henkikirjoituksessa. Laiminlyönnistä sakotettiin häntä 3 riksiä 16 killinkiä. Isännän tuli vastata palvelijainsa kruununmaksuista. — Isännän velvollisuuksiin kuului vielä sairaan palvelijansa hoitaminen sekä valvoa, että palvelijoillansa on terveellinen ruoka ja lämmin vuode nukkuaksensa.

Entisajan palvelijat pidettiin taloissa useimmissa tapauksissa perheeseen kuuluvina jäseninä, josta oli seurauksena, että molemminpuolinen hyvä sopu vallitsi. Palvelijat olivat ahkeria sekä kykenivät tekemään monenlaisia käsitöitä. Miehet pitivät kunnia-asianaan valmistaa talven kuluessa puhdetöinä määrätyn määrän työrekiä, puuastioita ja työkaluja. Naiset kutoivat ja kehräsivät. He olivat rehellistä ja uskollista väkeä, jotka hoitelivat talon karjaa sekä muuta omaisuutta huolella. Jos vaara uhkasi taloa tai sen isäntäväkeä, ryhtyi palvelija vaikka oman henkensä uhalla sitä torjumaan. Kun esim. 70 v. takaperin Humppilassa erääseen taloon tuli 3 juopunutta miestä isäntää rökittä-

mään, hyökkäsivät rengit viipymättä hätään ajaen pahantekijät käpälämäkeen.

Palkat oli palvelijoilla sellaiset, että kun niistä nykyään puhuu, tuntuu se sadulta. Se oli noin muutaman kymmenen markkaa rahaa vuodessa ja tavalliset „vaateparseelit". Vielä 30—40 v. takaperin sai vankkoja, kykeneviä miehiä alle sadan markan vuosipalkalla ja sadan markan miestä mainittiin jo kunnioittavalla ihmettelyllä.

Forssan Lehdessä 10. 9. 28.

Kestikievareista entiseen aikaan.

Forssan Lehdelle kirj.
Jalmari Matisto.

Kestikievari- ja kyytilaitos on vanha järjestelmä maassamme. Keskiajalla mainitaan jo olleen sen voimassa. Kristoferin maanlain määräyksellä tuli kihlakunnan tuomarin lautakunnan avustamana asettaa yleisten maanteiden varsille n. s. „taverneja" joissa matkustaville tuli maksua vastaan antaa yömajaa ja ruokaa. 1600-luvun alussa tuli määräys, että tällaisen tavernin hoitajan piti antaa myöskin hevosia kyytiä varten. Taverni nimityksen tilalle rupesi samaan aikaan vakiintumaan käytäntöön „kestikievari".

Paitsi tätä oli siihen aikaan olemassa toinenkin järjestelmä kyydityksen suhteen. Kuninkaan asioissa matkustavat henkilöt olivat oikeutettuja saamaan kansalta ilmaiseksi yömajan, ruuan ja kyytihevosen. Tällainen vapaa kyytivelvollisuus oli suurena rasituksena kansalle, synnyttäen kaikkialla nurinaa. Sen poistaminen kysyi pitkäaikaista sitkeää taistelua, kunnes se 1649 valtiopäivillä saatiin poistetuksi. Talonpoikaissääty sitoutui maksamaan erityisen kyytiveron päästen täten vapaaksi tuosta rasittavasta vapaakyytivelvollisuudesta. Mainittuna vuonna astui voimaan erityinen „kestikievarisääntö" sekä pian sen jälkeen eli v. 1651 taas toinen sääntö, joilla vakiinnutettiin tätä tärkeätä järjestelmää. Näiden pohjalle valmistettu uusi sääntö tuli v. 1664, ja se sitten pysyikin voimassa kauan aikaa eli v:een 1734. Sen jälkeen tuli vielä useita uusia sääntöjä, jotka eivät kuitenkaan tuoneet tähän lainsäädäntöön mitään erikoisia uusia periaatteita.

Kuinka suurenpuoleisiksi laitoksiksi näitä kestikievareita oli suunniteltu, näkyy siitä, että v. 1649 asetuksen mukaan täytyi kestikievaritalossa olla kolmenlaisia asuinhuoneita. Yksi huoneista piti olla varattuna aatelistoon kuuluville säätyhenkilöille, toinen „muuta kunniallista väkeä" ja kolmas yleistä kansaa varten. Suurempien teiden varsilla täytyi kievarien pitäjällä itsellään olla kahdeksan hevosta ja tallissa tuli olla tilaa 24 hevoselle.

Ottamalla suorittaaksensa edellämainitun kyytiveron piti talonpojan päästä vapaaksi yleensä kaikesta kyytirasituksesta. Uuden järjestelmän kuntoon saattamiseksi velvoitettiin talolliset kuitenkin lähemmin määrättyjen perusteiden mukaan antamaan apua kestikievaritalojen rakentamiseen, kun sellainen aluksi rakennettiin.

Liikenne kasvoi useilla seuduilla maassamme niin suureksi, etteivät kestikievarit naapuriensakaan avulla voineet kyyditystä suorittaa. Täytyi siis käydä uusilla asetuksilla tätä rasitusta tasoittamaan edempänä asuvienkin hartioille. Tässä käytettiin samantapaista menetelmää kuin ennen vapaakyyditysvelvollisuuden aikana, velvoittaen edempänä asuvat talolliset pitämään kestikievaritalossa taikka sen läheisyydessä hevosia varalle kyyditystä varten. Tätä kutsuttiin hollikyydiksi eroitukseksi reservikyydistä.

Kun määrätyt kyytitaksat eivät korvanneet kuluja, joutuivat talolliset kärsimään rasitusta yhä enemmän. Tämä aiheutti nurinaa sekä valituksia kaikilla valtiopäivilläkin sen jälkeen kuin meillä perustuslaillinen valtioelämä elpyi. Useat komiteatkin pohtivat tätä pulmallista kysymystä, mutta suotuisaan ratkaisuun ei vain päästy. Vasta nyt tällä vuosikymmenellä ovat maanomistajat päässeet vapaiksi näistä rasituksista.

*

Kestikievarit eivät saaneet olla kahta penikulmaa edempänä toisistaan. Penikulma sisälsi 6000 syltä. Maaherran tuli ensin tutkia kihlakunnanvoudin, nimismiehen, tuomarin ja lautakunnan kanssa kaikki maantiet ja sitten määrätä, mihin paikkaan kestikievari tuli laittaa. Siinä piti olla paitsi tarpeelliset huoneet ja huone-

kalut, myöskin makuuvaatteet, kynttilöitä, polttopuita, ruokaa, viinaa, olutta ja sahtia matkustavaisten tarpeeksi sekä heidän hevosillensa ohria, kauroja, heiniä ja olkia. Maksua ei saanut ottaa enempää kuin minkä kihlakunnanoikeus ja maaherra maalla ja raastuvanoikeus kaupungissa olivat määränneet.

Yhden hevosen vetämään ajoneuvoon ei saanut panna raskaampaa kuormaa kuin 20 leiviskää, eikä parihevosen enempää 40 leiviskää. Kaksi matkustajaa sai ajaa samalla hevosella. Tavaroita ei heillä saanut olla enempää mukana kuin eväsreppu eli pussi tai pieni arkku. Merimiehet, kisällit ja oppipojat eivät saaneet ilman erikoista lupaa kulkea kestikievarikyydillä. Ne jotka eivät asuneet penikulmaa lähempänä kestikievaria saivat tulla omin neuvoinensa, elleivät kulkeneet yleisillä asioilla. Kaupunkilaiset eivät saaneet kyytiä muualle kuin toiseen kestikievariin elleivät niinikään kulkeneet yleisillä asioilla. Hevoset piti olla kelvollisia, juonittomia ja kengitettyjä. Kun hevonen uupui matkalla, tuli matkustajan saada uusi lähimmästä talosta tai kylästä.

Matkustajan tahallisesta viivyttämisestä sakoitettiin kestikievaria eli kyyditsijää 1 taaleri tiimalta, samoin myös matkustajaa kyytimiehen viivyttämisestä. Jos hollimies oli soimasanoilla kohdellut matkustajaa, tuli tuomarin harkintansa perusteella määrätä rangaistusta ensi kerralta 10, toiselta 16 paria raippoja. Kolmannella kerralla lähetettiin soimaaja kruunun työhön. Kun hollimies vaati juomarahaa, rangaistiin tästä kuudella raippaparilla. Sellainen matkustaja, joka hevosta taikka ajoneuvoja oli turmellut, sai korvata vahingon arviomiesten harkinnan mukaan ja sakoitettiin vielä 10 talarilla, jos oli tuon vahingon tahallansa tuottanut. Väkivallan teosta oli matkustajalle säädetty 200 tal. sakko. Laki rankaisi silloin kaksinkertaisesti kuin muuten, jos matkustaja löi tai soimasanoilla kohteli kestikievaria tai hänen perheensä jäseniä. Sama laki oli myös voimassa, jos kestikievarin puolelta matkustajille näin tehtiin. Kestikievarin ja hollimiesten pahuus oli ilmoitettava maaherralle, joka päätti asian, kun rangaistus ei noussut yli 12 raippaparia. Pa-

hemmissa tapauksissa joutui asia kihlakunnanoikeuden ratkaistavaksi. Valitukset epäkohdista tuli merkitä kestikievarissa olevaan päiväkirjaan. Samaan kirjaan tuli nimismiehenkin merkitä tarkastuksensa tulos majatalossa vähintäin kerran kuukaudessa.

Kyytipalkka, joka oli maksettava kyydin päätyttyä, teki maalla esim. 1800-luvun puolivälissä 2 kop. hopeassa Venäjän virstalta. Kaupunkista lähtiessä oli siihen aikaan kaksinkertainen kyytimaksu. Kärryrahaa piti maksaa 1 kop. hopeassa 10 virstalta. Silloisissa asetuksissa sanottiin m. m. vielä sellaistakin, että kestikievarin huoneen seinällä piti olla nähtävillä kolme kestikievarin asetusta, jotka olivat säädetyt vuosina 1734, 1766 ja 1829. Ellei näitä ollut näkyvillä, sakotettiin kestikievaria 10 tal. Samoin häntä sakotettiin 10 ruplalla siitä, jos antoi juopuneelle väkijuomia. Toisesta kerrasta tätä rikosta hän menetti kestikievarivirkansa. Muuten oli hänellä oikeus myydä matkustajille viinaa.

Kestikievarit olivat monessa pitäjässä vuosikymmeniä samassa talossa. On sellaisiakin esimerkkejä, että se on ollut toistasataakin vuotta. Niiden hoitajat täyttivät tehtävänsä yleensä kunnollisesti, olivat ystävällisiä ja kohteliaita matkustajille eivätkä useissa kestikievareissa ottaneet edes taksan mukaista maksuakaan esim. ruoka-aterioista. Mutta kestikievarit olivatkin tavallisesti sijoitettu hyvinvoipiin ja ruokaisiin taloihin, joissa oli mitä pöytään laittaa.

Forssan Lehdessä syyskuun 14 p:nä 1928.

Heilu keinuni korkealle . .

Aisakeinujen valtakaudelta.

Kun kyselee vanhoilta ihmisiltä heidän nuoruuden aikuisistaan huvittelu- ja kokoontumispaikoista, saa miltei kaikkialla Lounais-Hämeessä kuulla tanssiketojen ja helavalkeepaikkojen lisäksi kerrottavan kylien yhteisistä aisakeinuista. 1870-luvun lopussa alkoi niitä ilmaantua Tammelaan eri tahoille ja 1880-luvun alkupuoli oli täällä niiden varsinainen loistokausi. Näyttää siltä kuin olisi tapa kulkeutunut vanhaan Tammelaan Turun puolelta Jokiläänin kautta, sillä muistitiedoista päättäen oli täällä aisakeinuja jo aikaisemmin kuin Tammelassa. Niinpä kerrotaan, että Jokioisten Haapaniemessä oli tällainen keinu ainakin jo 1860-luvun lopussa, koskapa eräs mies sieltä sai aiheen ja mallin rakentaa samanlaisen viereiseen Vaulammin kylään yli 60 vuotta sitten. Kaikki ne Tammelan keinut, joista vielä muistetaan kertoa, olivat kymmenkunta vuotta nuorempia.

Aisakeinun tekivät tavallisesti kylän pojat tai nuoret miehet yhdessä, mutta mainitaan useita tapauksia, jolloin joku yksityinen nuori mies rakensi itselleen oman keinunkin. Mielellään valittiin keinun paikaksi leikkikedon tai kokkokallion läheisyys, jotta olisi „yksi tie ja monta asiaa". Jos sopivan etäisyyden päässä toisistaan kasvoi kaksi vankkaa kuusta tai mäntyä, saatiin niistä erinomaiset tolppapuut. Mutta tavallisimmin täytyi ne pystyttää varta vasten maahan paksuista tukeista. Niiden väliin asetettiin vankka akseli, jonka reikiin tapeilla kiinnitettiin aisat. Tavallisesti oli tällaisessa keinussa 6 aisaa, mutta välistä 8:kin, kun oikein iso keinu haluttiin tehdä. Lienee joskus ollut vieläkin

useampiaisaisia keinuja. Aisojen alapäät tietysti oli kiinnitetty istuin- tai paremminkin seisomalautoihin. Ellei tukin yläosaan kiinnitetty mitään lautaa esteeksi, pääsi keinun akseli aisoineen kiertämään kokonaan ympäri. Hurjapäisimmät halusivat tällaisen keinun, kun taas etenkin siellä, missä oli sattunut tapaturmia, opetti varovaisuus naulaamaan laudan esteeksi ympäripyörimiselle.

Kaikesta huolimatta sattui usein tapaturmia keinuissa. Kylän miesten yhteinen työ saattoi olla hutiloitua ja keinuminen liian hurjaa raskaine kuormineen. „Se oli ylpeetä, kun kovvaa soulettiin." Etenkin naapurikylän nuorisolle, joka oli tullut vierailemaan keinupaikalle, tahdottiin näyttää rohkeutta. 6-aisaiseenkin keinuun tuppautui välistä 20 ihmistä. Seurauksena olikin, että usein pudottiin ja muutamia saattoi sattua aika pahastikin. Silloin kiukustuneet isännät ja emännät saattoivat hävittää koko keinun, ainakin sahata aisat poikki.

Seuraavassa esitän kansan muistitietojen mukaan muutamia vanhan Tammelan kyläkeinuja.

Portaan Syrjänpäällä oli vanhimpia seutukunnan aisakeinuja, joka kyllä oli matalanpuoleinen, mutta hurjasti kiertävä. Täältä saivat hykkiläläisetkin keinuunsa mallin. Kylän nuoret miehet — etupäässä Mikkolan Vihtori ja Kelhun Kalle — tekivät keinunsa yli 50 vuotta sitten Mikkolan riihen luona olevaan Helsamäkeen. Keinu oli peräti 8-aisainen ja Portaan keinua korkeampi, mutta estetty ympäri menemästä. Kymmenkunta vuotta myöhemmin se siirrettiin toiselle puolelle tietä, n.s. Kuusiston mäkeen. Keinun akseli, tapit ja renkaat ovat kuulemma vieläkin tallella Mikkolassa.

Torrolla oli samaan aikaan 6-aisainen keinu Nikulan riihitarhassa. Sen olivat kylän pojat tehneet yötyökseen; aisat olivat yli 3 syltä pitkät ja mitään estettä ei ollut ympärimenolle.

Vieremän kylässä oli Mattilan kukkulalla 9-aisainen keinu tanssikedon vieressä ja Talsolan Paavolan takana n.s. Räynyn mäessä toinen pienempi. Kumpikin veti suuret joukot forssalaisia puoleensa lauantai- ja pyhäiltaisin. Kun forssalaiset rupesivat tappele-

maan, hävitettiin edellinen keinu jo n. 40 vuotta sitten, Paavolan keinu vieläkin aikaisemmin.

Kojon kulman ensimäinen keinu oli Ahoniityn Mäkelässä, tehty jo yli 50 vuotta sitten. Vähän jälkeenpäin teki Vähä-Pietilän Fridolf 6-aisaisen keinun yksikseen ja kylän toiset pojat oman keinunsa n. 46 vuotta sitten raatalin mökin alapuolelle. Kojolaiset tekivät aisakeinun Vaarilan Keinumäkeen.

Kaikki nämä keinut ovat jo vuosikymmeniä olleet hävitettyinä. Syrjäkyliin tehtiin kuitenkin uusia keinuja vielä tämän vuosisadan alkupuolellakin samoin kuin välistä uudelleen sellaisiinkin kyliin, missä ennenkin oli kyläkeinuja ollut. Niinpä Letkun kulmakunnalle tehtiin parikin tällaista yhteistä keinua. Ruostjärven rannalle tekivät Ruostjoen kulman pojat 6-aisaisen keinun ja samoin Valkeaviidan nuoret miehet Valkeajärven rannalle. Kumpikin keinu hävitettiin vasta noin 3 vuotta sitten. — N. 20—30 vuotta sitten oli Talpian Haavistossa ja Nygårdissa (Harjulassa) yksityiset, ympärimenevät aisakeinut. Myllykylän keinu, joka on kai vieläkin olemassa vanhan piirileikkipaikan, Ajon kallion, läheisyydessä, rakennettiin noin 20 vuotta sitten. Samoilla tienoilla, Sepän lähettyvillä, oli kaksi vuosikymmentä aikaisemminkin ollut monessa naapurikylässäkin tunnettu keinu. Teurolla ja Kuuslammella ei kertomuksista päättäen ole ollut yhteistä kyläkeinua, vaan ainoastaan yksityisiä „pääsiäiskeinuja".

*

Kun työväenliikkeen herätessä suurlakon jälkeen alkoi Tammelan eri kyliin ilmaantua n. s. työväentaloja, joissa nuoriso sai kokoontua ja tanssia, alkoivat aisakeinutkin kadottaa merkitystään nuorison huvittelupaikkoina. Niiden häviötä kiirehti myöskin papiston ja viranomaisten toimenpiteet noiden pahennusta aikaansaapien laitosten hävittämiseksi. Alkujaan runollisen kauniista tavasta, joka oleellisesti kuului aikansa yhteiskuntaelämään, alentui nuorison keinullakäynti juopottelu- ja räyhäämistilaisuuksiksi, joilla ei enää ollut elinvoimaa. Lasten „pääsiäiskeinut" ovat kohta viimeisenä muistona aisakeinujen ajoista.

E. Aaltonen.